

Яна Дубинянська

про

Джері Даррела

Машу Єрмолову

Олю
Кобилянську

Рея Бредбері

Ованеса
Айвазовського

Яна Дубинянська
про

Джері Даррела

Машу Єрмолову

Олю Кобилянську

Рея Бредбері

Ованеса Айвазовського

Яна Дубинянська про про Джері Даррела, Машу Єрмолову, Олю Кобилянську, Ованеса Айвазовського, Рея Бредбері. – К.: Грані-Т, 2008. – 104 с., іл. (Серія «Життя видатних дітей»).

Яна Дубинянська – українська письменниця і журналіст – розповіла п'ять історій з життя, а точніше – дитинства відомих особистостей. Книга для майбутніх геніїв та їхніх батьків. Джеральд Даррел, англійський письменник і захисник тварин, Маша Єрмолова, велика російська драматична актриса, Оля Кобилянська, українська письменниця, Ованес Айвазовський, художник-мариніст, автор понад шести тисяч картин, та Рей Бредбері, американський письменник-фантаст, довели, що одного випадку замало, аби стати всесвітньо відомим.

Книга для майбутніх геніїв і їхніх батьків.

Яна Дубинянська
про

Джері Даррела

Машу Єрмолову

Олю Кобилянську

Рея Бредбері

Ованеса Айвазовського

ЗМІСТ

ЗООПАРК, ЯКИЙ ЗАВЖДИ З ТОБОЮ

(дитинство Джері Даррела) 5

ТЕАТРАЛЬНА МРІЯ

(дитинство Маші Єрмолової) 25

ДІВОЧА ЦІЛЬ

(дитинство Олі Кобилянської) 45

ДИВА ЗЕЛЕНОГО МІСТЕЧКА

(дитинство Рея Бредбері) 65

ХЛОПЧИК І МОРЕ

(дитинство Ованеса Айвазовського). 85

ЗООПАРК, ЯКИЙ ЗАВЖДИ З ТОБОЮ

СІМЕЙКА ДАРРЕЛІВ

Годі собі уявити таку ж божевільну сімейку, як родина Даррелів. Бо скажіть: яка сім'я здатна просто посеред дощового англійського серпня, радше схожого на пізню осінь, раптом податися ближче до справжнього літа? Швиденько продати будинок, спакувати валізи й поїхати аж до Греції, на чудовий острів Корфу, де завжди сонячно?

Ось Даррели проходять митницю перед тим, як сісти на корабель. Попереду мама – голова родини, найрозважливіша людина, яка так-сяк тримає цю сімейку в руках. У маминій валізі – одяг, усі найнеобхідніші речі та книжки з кулінарії й садівництва, які мають допомогти їй облаштуватися на новому місці. Луїза Флоренс Даррел знає, що від її дітей можна чекати чого завгодно. Троє з них уже майже дорослі, але ще дуже юні й нерозважливі. А найменший син, десятирічний Джері... Мама лише зітхає, міцніше тримаючи його за руку. Взагалі, вона звикла нічого не забороняти своїм дітям і сприймати як належне будь-які їхні дивацтва.

Старший брат Ларрі везе дві валізи книжок і стос паперу, він-бо давно і твердо вирішив стати письменником. Усі його друзі – письменники та художники, музиканти й актори – дуже дивні люди. Коли він запрошує цих митців у гості, в домі все стає догори дригом. Ларрі

ніколи нічого не робить власноруч, але дуже любить усіма керувати. Його ідеї що далі, то все божевільніші. Звісно, це Ларрі придумав переїжджати на Корфу: хіба можна написати щось путнє у сірій дощовій Англії?

Середульший брат Леслі загорнув у светр два револьвери, духовий пістолет, книжку про зброю й велику банку змазки, яка вже протекла й забруднила йому одяг. Найдужче в світі він полюбляє різноманітну зброю. Леслі – незлецький мисливець, та всім членам родини варто пильнувати, щоби не стати випадково його здобиччю. Адже хлопець постійно вправляється у стрільбі або ж провадить досліди з балістики, – тобто випробує нову зброю і дивиться, куди летітимуть кулі. Треба бути дуже обережними, коли стріляє Леслі Даррел!

Сестра Марго упхала до валізи купу прозорих сукенок, безліч баночок із косметикою та книжки з порадами щодо збереження стрункої фігури. Марго мріє про дві речі на світі: велике кохання і позбутися прищів. Якби ж не оті прищі, які псують їй життя! А ще дівчина постійно пробує то одну, то іншу дієту – бо ж, правду кажучи, вона доволі-таки кругленька. Та все одно навколо неї завжди чимало хлопців. Марго це подобається, а ось мамі не дуже.

Та найцікавіший вантаж у наймолодшого з Даррелів, Джері. Погляньте, що Джері везе з собою: чотири книжки про тварин, сачок для метеликів, великого

чорного собаку Роджера і повну банку гусені. Та гусінь будь-якої миті може перетворитися на лялечок, – і хлопчик спостерігатиме за цим цікавезним процесом.

Джері був іще зовсім маленький, коли твердо вирішив, чим займатиметься в житті. Інші діти щодня хочуть стати кимось іншим: сьогодні капітаном далекого плавання, завтра лікарем, а післязавтра машиністом. Але тільки не Джері Даррел. Він точно знає: єдине варте уваги заняття – ловити тварин для зоопарків, а згодом – відкрити свій власний, найкращий у світі зоопарк. Тож у домівці Даррелів весь час з'являються

звірі й птахи, риби та змії, жаби і ящірки, павуки й комахи. Тварин тут можна зустріти у найнесподіваніших місцях. Старші брати й сестра час від часу обурюються, проте мама, хоч і не поділяє захоплення меншого сина, завжди стає на його захист. Хлопчикові цікаво, він любить тварин, – чом би й ні?

Корабель проминає береги Франції та Італії, і ось на обрії Греція. Роджер несамовито гасає палубою, дивлячись на синє море, вкрите сонячними відблисками, та сяючий берег на горизонті – острів Корфу.

– Нам сподобається тут, Роджере, – каже Джері, обіймаючи пса за кудлату шию. – Ось побачиш.

ДИВО-ОСТРІВ

Корфу – острів довгастий, схожий на криву шаблю. Він простягається від берегів Греції до берегів Албанії. На руків'ї тієї шаблі здіймаються гори та скелі, в долинах між ними б'ють джерела, ростуть мигдаль і кипариси. Лезо ж заросло старезними оливами – деревами, з плодів яких виготовляють олію, а в затінку сріблястого листя дуже приємно відпочивати. На лезі острова-шаблі розташовані пляжі зі сліпучого білого піску, на який набігають ясно-сині хвилі. Корфу оточений зусібіч теплим ласкавим морем, купатися в ньому можна від ранньої весни до пізньої осені. Даррели оселилися

в невеличкому будиночку полуничного кольору із зеленими віконницями. З тераси видно море, до якого збігає від подвір'я вузенька доріжка, а навколо будинку – весь у квітах садок. Він – справжня скарбниця для Джері. Ніде в Англії хлопець не бачив стільки цікавих комах і дрібних тварин, зібраних в одному місці. Лежачи на животі поряд із Роджером, малий годинами спостерігає за ними.

Ось великі чорні мурахи повзуть одна за одною двома зустрічними шляхами, мов автомобілі на дорозі. Дзижчать над квітами джмелі, пухнасті, мов іграшкові ведмедики. Величезні метелики складають смугасті крила, схожі на вітрила. Гасають туди-сюди малесенькі павучки, червоні, немов рубіни. Зачаїлися серед трави дивні зелені комахи з великими очима і лапками, складеними на грудях, – богомоли. А на стіні, піднявши догори зігнуті черевця із жалом на кінці, принишкли й чекають на здобич невеличкі, але дуже отруйні скорпійончики.

Углибині садка Джері знайшов гніздо щипавки. Цієї комахи багато хто боїться – вона нібито може залізти сонній людині у вухо. Але Джері знає, що то дурниці, і він у захваті від своєї знахідки! Щипавка згорнулася на купці білих яєць, насиджуючи їх, немов курка. Щодня хлопчик приходив подивитися, чи не вилупилися з яєць малюки. Аби хтось не наступив випадково на гніздо, він написав на клаптику паперу: «ОБИРЕЖНО –

ГНІЗДО ЩИПАВКИ, БУТЬ ЛАСКА, НЕНАСТУПІТЬ!» Зверніть увагу: обидва слова, що мають стосунок до біології, написано без помилок.

Та не сподівайтесь, що Джері сидітиме весь час у садку. Удвох із Роджером вони облазили якщо не весь острів, то принаймні всі околиці. Тут у кущах ховаються гнізда пташок, безліч видів яких мешкає на Корфу. У гніздах лежать різноманітні яйця: великі, менші й зовсім дрібні, мов горошини; білі, блакитні, коричневі або ж у цяточку. Джері спостерігає за пташками, які насиджують яйця або ж вигодовують маленьких пташенят. Робити це потрібно вкрай обережно: деякі птахи здатні покинути гніздо, щойно зрозуміють, що його хтось виявив.

А ще на Корфу є багато черепах. Так багато, що навесні, коли вони прокидаються від зимової сплячки і виповзають з-під землі, схили пагорбів усунуць вкриті їхніми панцирами завбільшки від кавової чашечки до великої тарелі. Черепахи риють у піску ямки і відкладають яйця, з яких потім вилупляться малесенькі черепашенята. У них зморшкуваті, мов горіхи, м'які панцирі, які випрямляються і тверднуть просто на очах у здивованого Джері.

А скільки тварин живе у морі! Навіть на мілководді, де хлопчикові по коліна, можна побачити барвистих рибок, прозорих креветок, мушель-серцевидок із міцно стиснутими стулками. Та найцікавіші, звісно, краби. Тут є і зовсім маленькі, мов павучки, і такі, що повністю ховають свої клешні й ніжки під панцир, і товсті зелені краби, які махають клешнями, немов вітаються. А якось Джері спостерігав за крабом, котрий задля маскуванню висаджував у себе на спині цілий ліс із водоростей і наліплював на панцир дрібні різнокольорові камінчики!

Мама дозволяє синові ходити скрізь – за умови, що він братиме з собою їжу і вчасно повертатиметься додому. Втім, поїсти на Корфу можна будь-де, бо грецькі селяни, що живуть на острові, дуже щедрі й гостинні. У Джері вже з'явилося тут багато друзів, і всі вони знають про його любов до тварин. Часто буває, що саме в гостях хлопчик поповнює свій домашній зоопарк, розташований у його кімнаті.

СКОРПІОН У ТАРІЛЦІ

– У цьому домі неможливо жити! – обурюється Ларрі. – Як на мене, і чотирьох собак нам забагато, а тут ще птахи, плазуни, їжаки, миші! Увесь час пильнуй, аби не наступити на якусь ящірку чи жабу! Треба щось із тим робити.

– Не хвилюйся, любий, – заспокоює мама. – У Джері просто період захоплення тваринами. Хлопчик виросте, і це минеться.

– Цей період у нього розпочався у два роки і чомусь не припиняється, – додає Леслі. – А вчора я не зміг викупатися, бо у ванні плавали смердючі вужі.

– Будь ласка, не за столом, любий.

– А що в нас на сніданок? – питає Марго. – Щось дієтичне, як я й просила?

Мама накриває до сніданку стіл на веранді. Вся родина вже зібралася, немає тільки Джері. Та ось і він – прибіг, захеканий, поклав на полицю сірникову коробочку і сів на своє місце.

Ранок Джері провів у садку, спостерігаючи за скорпіонами, що живуть на стіні. І побачив щось незвичне: один скорпіон був немов одягнений у шубу. Придивившись, хлопчик зрозумів, що то самиця з малесенькими діточками на спині. «Було б цікаво подивитися, як ростуть малі скорпіончики», – подумав Джері. Обережно (він це вміє) хлопчик зловив скорпіониху з дітьми, посадив до коробки

та поніс до себе в кімнату, щоб пересадити у банку. Але тут мама покликала їсти, а у Джері після ранкових дослідів і спостережень завжди прокидається апетит.

– Найгірше, що він нічому не вчиться, – продовжує за сніданком старший брат. – Ти чуєш, Джері? Нормальні діти ходять до школи, а ти б'єш байдики, цілісінькі дні проводячи біля своїх тварин.

– Джері багато читає, – захищає меншого сина мама. – До того ж на острові немає англійської школи, ти й сам це знаєш.

– Можна найняти йому приватного вчителя, – каже Ларрі.

– Молодого й гарного! – підхоплює Марго.

– Слушна думка, – розважливо мовить мама. – Але тут треба серйозно поміркувати.

– Нема чого міркувати! У хлопця забагато вільного часу, треба його чимось зайняти, ото й усе, – Ларрі виймає з кишені пачку цигарок. – Леслі, подай мені сірники, он біля тебе на полиці.

Джері захоплений сніданком, і коли він помічає, що саме у брата в руках, уже пізно. Ларрі відкриває сірникову коробку, зазирає всередину, зойкає несамоовитим голосом і рвучко відкидає її від себе. Скорпіониха падає на стіл, гублячи в польоті діточок, які рясно вкривають скатертину.

Здіймається неймовірний галас. Репетує Ларрі, ще голосніше верещить Марго, оглушливо гавкає Роджер та інші собаки. Леслі з бойовим кличем полює на скорпіонів із ножем, та вони спритно ховаються поміж тарілками й виделками. Мама намагається перекричати всіх, закликаючи до спокою. Джері просить усіх відійти від столу й обіцяє власноруч переловити скорпіонів, але його вже точно ніхто не чує.

Зрештою, десь за годину всіх скорпіонів виловлено й віднесено назад у садок. Даррели потроху приходять до тями й повертаються до столу. Мама подає чай. Ларрі бере чашку й заглядає під її денце: чи нема там ще якоїсь отруйної комахи?

– Тепер ти бачиш, мамо? – каже він. – Хлопця треба вчити, і негайно.

ДЖЕРІ І ЙОГО ВЧИТЕЛІ

Учитель, якого запросили для Джері, зветься Джорджем. Він приятель Ларрі, молодий письменник, спортсмен-фехтувальник і танцівник. Уроки він проводить просто неба, – бо хіба можна тут, на Корфу, сидіти у задушливій кімнаті? Задавши учневі якусь задачу, Джордж відходить убік і починає танцювати або ж вправляється у фехтуванні, атакуючи довгою паличкою найближче дерево. Джері теж не втрачає часу, адже навколо стільки цікавого: стрибають жабки, ящірки полюють за мухами, сидить у засідці величезний павук...

– Так не годиться, – каже Джордж. – Чому ти досі не розв'язав оцю задачу про трьох велосипедистів? Гаразд, сформулюю її інакше: три гусені повзуть зі швидкістю...

Отак вони і вчаться. Хоч би який урок Джордж пояснював Джері, він обов'язково долучає до своєї розповіді щось про тварин. Географія? Будь ласка, можна залюбки вивчити всі країни й континенти, дізнаючись, де саме живуть найцікавіші звірі. Історія? Дуже добре, будь-яка історична подія одразу запам'ятовується, коли згадати тварин і птахів, що брали в ній участь. Математика? Ну, з нею трохи гірше. Спробуй-но поррахувати, як далеко вони доповзуть, оті гусені...

Одного разу Джордж познайомив учня зі своїм другом – лікарем-греком Теодором Стефанідесом. Теодор

дуже гарно вдягнений, він має невеличку бороду, – а отже, – вирішує Джері, – це великий учений. Та найголовніше те, що Теодор – мабуть, єдина людина на острові, яка теж по-справжньому цікавиться тваринами! Він може з першого погляду визначити вид будь-якої ящірки чи комахи, знає напам'ять їхні латинські назви, розповідає про їхню природу й поведінку стільки, що Джері волів би годинами слухати його.

Та чи буде такий видатний учений витратити свій час на звичайного хлопчика? Адже в Теодора є купа інших справ. Він працює лікарем, опікується єдиним на острові рентген-кабінетом, а у вільний час збирає експонати для своєї колекції рослинного й тваринного світу Корфу. Як би Джері хотів її подивитися! Адже він сам теж збирає колекції пташиних яєць, мушель і комах. Хлопчик сумно зітхає. Навряд...

Та він помиляється. Наступного дня брат Леслі приносить Джері пакунок:

– Тримай. Зустрів у місті того бородатого хлопця, лікаря. Він передав тобі оце.

Джері квапливо розгортає обгортку. У пакунку – лист і справжній мікроскоп! Про такий годі було й мріяти!

«Я подумав, що тобі це знадобиться, – пише йому Теодор. – Він дає не дуже велике збільшення, але для польових досліджень достатнє. Якщо матимеш час, приходь у четвер на чашку чаю, покажу тобі дещо цікаве з колекції. З повагою, Тео Стефанідес».

Теодор став найкращим другом і найулюбленішим учителем Джері, потоваришував він і з усією родиною Даррелів. Разом вони часто вирушають у мандри по острову. Мама готує смачну вечерю просто неба, Марго засмагає на сонці, Леслі йде в ліс із рушницею, Ларрі намагається всіма керувати. А Джері з Теодором спостерігають за тваринами, збирають рослини або мушлі для колекції і розмовляють, розмовляють, розмовляють без упину про те, що понад усе цікавить їх обох.

Були у Джері Даррела й інші вчителі. Красень Пітер, рішуче налаштований на шкільну науку, – поки не відволікся від неї задля гарненької Марго. Або ж пан Річард Кралевський. Він тримає у себе вдома чимало пташок, і трапляється, що замість занять учитель з учнем із великим задоволенням чистять клітки та годують канарок і щиглів.

Правду кажучи, Джері завжди важко висидіти до кінця уроку. Адже вдома на нього чекають його тварини, його власний зоопарк!

ДЖЕРІ І ЙОГО ЗООПАРК

Зранку Джері йде годувати своїх тварин. Слідом за ним біжать собаки: великий кудлатий Роджер, двоє цуциків, яких звать В'юн і Брудун, і маленька, схожа на пухнасту ковбасу, Додо, собачка мами.

Після історії зі скорпіонами Джері дозволили тримати у своїй кімнаті скільки завгодно звірів – за умови, що вони не розповзатимуться по всьому будинку. Ларрі й без того не може тепер спокійно відкрити жодної коробки... Та Джері пообіцяв – і дотримується обіцяного.

Найперше голосним скрекотом його зустрічають дві сороки. Раніше вони літали, де хотіли, але були посаджені в клітку після того, як влаштували розгاردіаш у кімнаті Ларрі. Сорок так і звать – Сороки. Та більшість мешканців зоопарку Джері мають власні імена.

У сусідній із Сороками клітці живе мартин Алеко. Він теж посаджений туди за погану поведінку, та й дзьоб у нього небезпечний. Алеко отримує від Джері порцію риби.

Невеличка пухнаста сова злітає з карнизу й сідає хлопчикові на плече.

– Привіт, Уліссе! – каже Джері й дає птахові шматок м'яса. Улісса він знайшов зовсім маленьким пташеням і вигодував. Джері Даррел добре знає, що треба їсти тій чи іншій пташці або тварині, а надто їхнім малюкам.

Малесенькі їжачата з білими шовковистими голками п'ють із іграшкової пляшечки молоко, розведене водою. Черепаха Ахіллес, що живе у коробці в кутку, понад усе полюбляє виноград. Для двох величезних плямистих жаб хлопчик ловить черв'яків, а для зеленої богомолихи Сіселі – мух і метеликів.

Голосно обурюється голуб Квазимодо. Учора він зніс яйце – і так виявилось, що Квазимодо не він, а вона. Тепер голубка висиджує те яйце і нікого до нього не підпускає.

В акваріумі стурбовано плавають туди-сюди водяні вужі – ті, що колись налякали у ванні Леслі. Зі стелі дивиться маленька ящірка-гекон Джеронімо. Його Джері не годує, бо Джеронімо жив у цій кімнаті раніше за нього і, звісно, сам знаходить собі здобич.

А ще у Джері є невеличкий басейн. Хлопчик викопав його власноруч, зацементував стіни і дно, а тепер щодня носить сюди з моря свіжу воду. У басейні по чергово жили восьминіг і каракатиця, морські зірки та краби, рибки різних видів виводили тут мальків. А зараз у басейні плаває величезна морська черепаха, якій Джері дав ім'я – Старий Плюх. Довго хлопчик не міг спіймати цю стару й хитру черепаху з чорним порепаним панциром... Джері кидає в басейн порцію риби, і Старий Плюх впливає нагору, плюхаючи по воді широкими лапами.

Появу кожного нового звіра в зоопарку Джері родина Даррелів зустрічає зітханням, якщо не обуренням. А тоді нічого, звикають... І ось мама віддає відбивні, призначені для сніданку сім'ї, пташенят пугача – вони ж бо не їдять нічого, крім сирого м'яса. Марго береться годувати з пляшечки їжачків, і Джері мусить пильнувати, щоб вона з великої любові не дала їм учетверо більше молока, ніж треба. Леслі погоджується наловити риби для мартина й черепах. Та й Ларрі, який завжди обурюється голосніше за всіх, готовий змиритися. Навіть із тим, щоб у домі оселилися ще одинадцять собак! Бо якщо їх не взяти у старої селянки, – вона ж їх просто вб'є, оцих одинадцятьох чарівних цуциків...

Отакі вони, Джерині родичі, птахи і звірі.

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ДЖЕРІ

Скоро у Джері день народження. Як відомо, у цей день можна отримати чимало подарунків. «Та, на жаль, більшість їх виявляться геть непотрібними», – міркує Джері. Тобто не матимуть жодного стосунку до тварин.

Цього року хлопчик вирішив учинити мудріше. Всі члени сім'ї отримали від нього списки бажаних подарунків. Списки складені хитро. Найдорожчі речі – зашклені ящики, пробірки та хімічні речовини

для колекцій – він попросить у мами. Список для Марго передбачає відвідання дівочих крамниць: хай вона купить марлю для сачків, булавки та інші дрібнички. Ларрі сподобається, якщо брат виявить цікавість до літератури: у списку кілька книжок про тварин. А з Леслі Джері поговорить віч-на-віч і попросить найголовніше, про що він давно мріє, – човен.

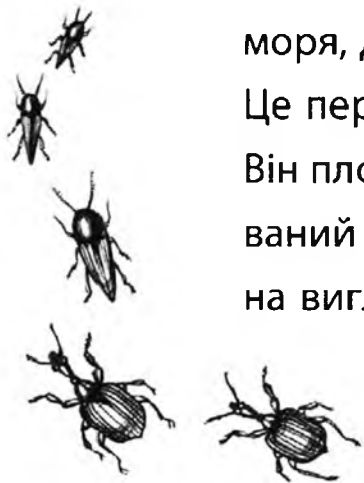
– Човен дорого коштує, – каже Леслі, виставляючи мішені для стрільби. Джері йому допомагає.

– А хіба ти не можеш зробити його власноруч? Чи, може, це занадто важко для тебе?

– Та ні, не занадто, – Леслі прицілюється: ба-бах! – Подивимось.

...І ось день народження настає. Напередодні мама закупила в місті цілу гору продуктів. Спершу Даррели хотіли запросити десятих гостей, та в результаті кожен запросив десятих різних людей! І лише Теодор Стефанідес отримав аж п'ять окремих запрошень. Мама порається на кухні, а Джері поспішає до подарунків. Якраз те, що він хотів! Як добре мати таку родину!

Після сніданку Даррели спускаються до моря, де Леслі робить братові свій подарунок. Це перший човен, зроблений ним власноруч. Він плоскодонний і майже круглий, розфарбований у руді, білі та чорні смуги, дуже мирний на вигляд. Найкращий із човнів, які Джері ко-

лись бачив у житті! І нічого, що на воді він трішки хилиться на один борт, а коли Леслі спробував установити щоглу, перекинувся догори дном. Головне, що тепер Джері плаватиме далеко в море, на коралові рифи, де водиться безліч цікавих тварин!

Першим із запрошених приходить, звісно, Теодор. Його подарунок – товстелезна книжка «Фауна озер і річок». Згодом починають з'їжджатися інші гості. Нехай більшість із них і уявлення не мають про те, що треба дарувати юному натуралістові, – та Джері все одно щасливий. Гості юрмляться на веранді, із задоволенням куштують мамині розкішні страви, п'ють за здоров'я іменинника червоне грецьке вино. Лунає гамір і пісні. Всім добре і весело.

Сутеніє. Джері спускається в садок до свого басейну – провідати Старого Плюха. У небі сяють величезні зорі, тихо плюскає море, десь там гойдається на хвилях новенький човен. Як гарно тут, на чудовому острові Корфу!

І хай так буде завжди!

Історія людини в історії людства

Удва роки він захворів рідкісною і, як виявилось, невиліковною хворобою – «зооманією», а коли йому виповнилось шість – уже визначив свій життєвих шлях. Джеральд Дарелл із дитинства любив тварин не за користь, яку вони можуть принести людині, а за їхню неповторність. Саме тому свою першу посаду натураліст і письменник назвав «хлопчик на позвіреньках». Працюючи в зоопарку Віпснейд в Англії, отримав першу професійну підготовку і почав збирати «досьє» на рідкісні види тварин, яким загрожує вимирання. До появи Міжнародної Червоної книги залишалось ще 20 років...

Улюблена справа допомогла виявити також письменницький талант Джеральда Даррела. У цьому йому допоміг випадок. Почувши по радіо безграмотну з точки зору біолога розповідь про подорож у Західну Африку, Даррел не витримав і сів за друкарську машинку. Так з'явилося перше оповідання «Полювання на волохату жабу». За життя він написав понад 30 книг, зняв 35 фільмів про тварин, та найголовніша справа його життя – зоопарк на острові Джерсі в протоці Ла-Манш. Саме Даррелові належить ідея збереження й розмноження у неволі тварин, що зникають. Завдяки йому вдалося врятувати кілька видів птахів і тварин.

ТЕАТРАЛЬНА МРІЯ

МАША І ЇЇ ТАТО

Зранку мама відпрасувала для Маші святкову сукню і гарно зачесала доньчине волосся. Батько теж вбрався у найкращий свій костюм. І то нічого, що холоші вже трохи потерлися внизу, а сюртук блищить на ліктях, – тато задоволений і гордий, бо сьогодні він веде її, Машу, найстаршу його дочку, вступати вчитися на актрису. Осінній ранок холодний, накрапує невеличкий дощик. Мама радила зупинити візника, та батько сказав, що тут недалеко, можна дійти пішки.

Перехожих на вулиці майже нема. Маша роздивляється будинки навколо. Завжди мовчазна й сором'язлива, сьогодні не може втриматися від запитань:

– Тату, а це правда, що мене не відпустять додому аж до Різдва?

– Правда. Але тебе навчатимуть драматичному мистецтву, ти станеш справжньою актрисою. Хіба краще сидіти вдома?

– Звісно, ні! Тату, а правда...

– Помовч, будь ласка.

– Добре, мовчу.

Тато суворий, його краще одразу слухатися. Втім, Маша дуже його любить. Батько змалку брав її з собою на роботу, до московського Малого театру. Працює він суфлером – сидить у спеціальній будці під сценою

і пошепки підказує акторам слова*. Дивно, але актори не завжди знають напам'ять свої ролі, – годі й уявити собі, що б вони робили без Машиного тата, забувши слова просто посеред вистави!

Із його суфлерської будки Маша передивилася всі вистави Малого театру. Звідси бачиш акторів зовсім близько, наче й сама на сцені. Просто перед тобою стукотять чоботи-ботфорти зі шпорами, дзенькають шпаги героїв і шелестять довгі сукні героїнь. Обличчя акторів десь високо, їх годі роздивитись як слід, – зате їхні слова Маша чує навіть раніше за глядачів у залі, бо першим ці слова вимовляє її батько. Пошепки, проте так само схвильовано, гордовито, захопливо або зневажливо, як вони лунають потім зі сцени.

---

* У сучасних театрах суфлерів немає. – Прим. автора.

Ні, звичайно, не про таку професію мріяв Микола Олексійович Єрмолов. Його батько, Машин дідусь, був колись кріпосним скрипалем, а потім, після скасування кріпацтва, пропрацював решту життя помічником гардеробника тут, у Малому театрі. Але ж він, Микола, мав стати актором! Дві його сестри і двоє братів пішли на сцену, а найталановитішим з усієї родини вважали саме його. Микола навчався в театральному училищі, та щось не склалося, і вийшов він звідти не актором, а лише молодшим суфлером.

Відтоді і їздить щодня до улюбленого театру – але йде не на широку сцену, а до тісної суфлерської будки. І платні за цю роботу ледь вистачає, щоб утримувати сім'ю: дружину і трьох маленьких дочок, Машу, Аннету й Сашу. Тому він часто буває роздратований, може нагримати на дружину й доньок. Утім, потай бажає, щоби принаймні хтось із них здійснив його мрію про сцену.

Актори поважають Миколу Олексійовича, він завжди правильно і вчасно підказує їм текст. Найславетніший артист Малого театру, герой і красень Іван Самарін навіть відмовляється грати з іншим суфлером. До Івана Васильовича і наважився звернутися Машин батько зі своїм проханням: допомогти заплатити за навчання старшої дочки у Московському імператорському театральному училищі.

Адже немає сумнівів, що Маша народжена бути актрисою. У суфлерській будці вона із захопленням спостерігає за виставою, пошепки повторюючи разом з акторами слова їхніх ролей услід за батьком. А вдома разом з подругами і сестрами розіграє ті самі п'єси напам'ять, вбравшись у мамину сукню і розставивши на підлозі квіти, немов декорації на сцені.

Найбільше Маша любить грати трагічні ролі – героїнь, які переживають велику любов і помирають наприкінці вистави. У дівчинки низький, зовсім не дитячий голос, і коли вона промовляє слова з класичних п'єс, у решти юних акторів з'являються сльози на очах, і вони геть забувають про гру.

Проте Маша розуміє: щоб стати справжньою актрисою, треба вчитися. Як вона зраділа, коли батько розповів, що Іван Васильович Самарін погодився заплатити за її навчання! Вона багато разів бачила Самаріна на сцені, завжди у ролях справдешніх героїв, такого величного, сміливого й гарного. Хтозна, може, колинебудь вона вийде разом із ним на сцену?

– Тату, а нам ще далеко?

– Помовч, кажу тобі! Ось, прийшли.

Вони зупиняються біля казенної двоповерхової будівлі на розі вулиць Кузнецький міст і Велика Дмитрівка. Це Московське театральне училище, Маша багато про нього чула. Вони з батьком підіймаються по сходах,

де швейцар у лівреї із золотими гудзиками відчиняє перед ними двері, і входять досередини.

– Прізвище, ім'я? – питається дядечко в окулярах, що сидить за довгим столом. Від хвилювання Маша не може відповісти.

– Єрмолова Марія, – каже батько.

Дядечко дивиться у свої папери.

– Зарахована до балетного класу, – байдуже повідомляє він.

Як до балетного?! Маша з нерозумінням дивиться на тата: адже він обіцяв, що її вчитимуть на актрису? Та батько і сам розгублений.

– Чому до балетного? – стиха питає він. – Я подавав прохання зарахувати дочку на драматичне відділення...

– А драматичного в нас давно вже нема, – каже дядечко. – Тільки балетне. А хіба юним панянкам іншого треба? Хай танцюють. У нас тут такі дівчатка, гарнесенькі, гнучкі, як лози, – він чомусь підморгує Машиному батькові.

Маша опускає очі. Вона знає, що не гарнесенька і геть не гнучка. Правду кажучи, їй уже перехотілося вчитися тут. Та коли зараз сказати про це батькові, страшно навіть уявити, як він сваритиметься: адже сам Іван Васильович дав йому гроші! Тато більше нікуди не віддасть її вчитися, вона сидітиме вдома і ніколи не стане актрисою. А балет – його ж теж танцюють на сцені... Маша зітхає.

– Хай буде балетне, – зітхає й тато.

У БАЛЕТНОМУ КЛАСІ

Уся стіна величезної кімнати – суцільне дзеркало. Уздовж неї закріплена довга дерев'яна палиця, вона називається станком. За станок тримаються дівчата – гладко зачесані, у балетних костюмах-трико і коротеньких спідничках-пачках. На ногах у всіх пуанти – спеціальне балетне взуття з м'якою підошвою та твердими носками, щоби можна було зводитися на пальчики. Та все одно це дуже важко і боляче.

Маша стоїть скраєчку, намагаючись бути геть непомітною. Вона навіть трико і пуанти завжди вибирає старі й потерті, аби менше впадати в око викладачеві. Це відомий танцівник, балетмейстер із Санкт-Петербурга Манохін. Та всі дівчата потай називають його Мавпою.

– Станьте у третю позицію! Раз-два-три! Голови вище, плечі випряміть! Два малі батмани, потім великий, і знову два малі. Приготуйтеся: раз-два-три!

Маша дуже старається, але в неї не виходить. Коли всі дівчата підіймають ноги вперед-назад у балетному па із французькою назвою «батман», Маша запізнюється, не потрапляє в такт і отримує по нозі носакон пуанта сусідки: буде синець. А тут ще й Мавпа підскочив та з усієї сили вдарив по тій-таки нозі своїм довгим ціпком:

– Приберіть оцю кочергу, мадемуазель Єрмолова! Ви танцівниця чи корова на льоду?

Маша мовчить. Ну, чому в неї не виходить так легко й граційно, як у подружок Люби чи Варі? Адже коли вже робиш щось, треба робити це добре. Інша річ, що їй ніколи й не хотілося вчитися балету. Проте вона старається, чому ж Мавпа цього не помічає? Він дуже вимогливий до учениць, він часто повторює, що вони танцюватимуть у Большому театрі, на сцені перед повним залом, знатними глядачами, а можливо, навіть перед самим імператором! Та Маша не хоче до Большого театру, де ставлять оперу чи балет. Вона завжди мріяла про Малий театр, в якому працює її батько і де грають драматичні вистави. Проте хіба Мавпі це поясниш? Треба лише стиснути зуби й виконувати далі складні балетні па.

– І усміхайтеся, усміхайтеся! На вас дивляться з усіх лож!

Дівчата старанно посміхаються. І Маша також. Треба зіграти, мов на сцені, наче їй дуже подобається танцювати. Уявити, ніби вона відома балерина, що вийшла вклонитися численним шанувальникам, а з ложі на неї дивиться закоханий князь... Захопившись вигаданою роллю, Маша не зауважує, що Мавпа вже показує інше па.

– Мадемуазель Єрмолова! Дивіться! Поверніть вашу дурну клуню!

Манохін танцює, і здається, ніби в нього на ногах не пуанти, а пружини, що підкидають його високо в повітря. Все ж таки він дуже добрий танцівник, – ось якби ще не лаявся так на дівчат... Нове па дуже складне, з кількома стрибками. Маша ж ніколи його не осилить! Коли вони вже закінчаться, оці балетні торттури?

Лунає дзвінок, і всі дівчата полегшено зітхають, – навіть Люба, яка танцює найкраще і справді мріє стати відомою балериною. Проте Мавпа не відпускає їх одразу, змушує спершу попрощатися по-балетному, кількома па з глибоким присіданням-реверансом наприкінці.

Зараз перерва, а тоді ще буде кілька уроків: географія, де всі займаються своїми справами, не слухаючи нудного вчителя; тоді Закон Божий та домогосподарство; а ввечері знову балетний клас. Зате потім, перед сном... Маша згадує про те, що буде потім, і усміхається вже цілком щиро й замріяно.

Буде вистава за шафою.

ЗА ШАФОЮ

Маша у довгій – аж тягнеться по підлозі – червоній спідниці, яку їй позичила прибиральниця училища. Зверху її ж таки святкова гаптована кофтина із закасаними рукавами. Щойно дівчата із захопленням вигадували цей сценічний костюм, та зараз вони й не помічають, у що Маша вдягнена. Це тепер узагалі не Маша. Це англійська королева Марія Стюарт із трагедії німецького драматурга Шиллера. Королеву Марію має стратити її суперниця Єлизавета – і не врятує її навіть палке трагічне кохання...

Низьким, ледь тремтливим голосом виголошує Маша монолог королеви. Майже не дихаючи, слухають її подружки з балетного класу. Поруч прибиральниця, яка позичає дівчатам для вистав свій найкращий одяг, бо дуже любить театр. Усі вони зібралися в невеличкому закарпелку за величезною шафою у коридорі училища. Саме це місце, приховане від сторонніх очей, обрала Маша для того, щоб репетирувати і грати п'єси.

Це її найулюбленіше заняття. Вона ще вдома розігрувала вистави, які бачила з батькової суфлерської будки у Малому театрі. І якщо вже в училищі не вчать нічому, окрім балету, Маша вирішила опановувати драматичне мистецтво самотужки, разом із подругами. Втім, хіба це навчання? Це найбільше задоволення, яке тільки можна

вигадати – і для самої Маші, і для всіх, хто грає поряд з нею на сцені за шафою або ж дивиться виставу.

Тут, за шафою, вже розіграно багато п'єс. Ким лише Маша не була! Мужньою героїнею Жанною Д'Арк, рятувницею Франції, з трагедії того ж таки Шиллера «Орлеанська діва». Красунею-танцівницею Маританою, коханою відважного дона Сезара де Базана з п'єси Дюмануара й Деннері «Іспанський дворянин». Донькою польського магната Мариною Мнішек, яка полюбила самозванця Грицька Отреп'єва у драмі Пушкіна «Борис Годунов». Чоловічі ролі у виставах, зрозуміло, теж виконують дівчата – адже хлопців в училищі немає. Та коли Маша грає, вона не бачить ані дівочих облич «героїв», ані порепаного кутка шафи замість декорацій. Вона – на справжній сцені. Вона проживає кожну виставу, кожну роль, як окреме життя.

Ось Марія Стюарт сходить на ешафот. Зараз її стратять, але вона не боїться смерті. Дівчата схлипують, витирає сльози прибиральниця. Королева дивиться на них, і всім здається, ніби її погляд і справді спрямований

згори, хоча ніякого ешафоту за шафою, звісно, немає, а сама актриса невисокого зросту.

– Прощайте всі! Прощайте назавжди! – лунають останні слова королеви.

Вистава закінчується. Дівчата ще довго сидять притихлі, а тоді, спохопившись, починають аплодувати. Маша вклоняється глядачам серйозно і стримано, як справжня актриса. Вона ще трохи королева Марія Стюарт, але з кожною хвилиною знову перетворюється на дівчинку Машу Єрмолову, ученицю балетного класу театрального училища. І стоїть вона не на сцені, а в тісному закапелку за шафою. Довга спідниця прибиральниці тягнеться по запилуженій підлозі.

ПЕРША РОЛЬ НА СЦЕНІ

Минуло три роки. Дівчата підросли й навчилися непогано танцювати. Навіть Маша Єрмолова – а що вже казати про її подружок Любу і Варю, які мають хист до балету! Тепер їх іноді возять до Большого театру, і вони танцюють на його величезній сцені. Звичайно, не попереду, біля рампи – тут виконують головні ролі відомі танцівники і танцівниці, – далеко-далеко, аж під задником, серед тих танцюристок, що створюють тло для головних героїв. Це називається «біля води» – бо в багатьох виставах задник зображує річку, озеро чи фонтан.

Чимало балерин, які не мали належного таланту або ж просто щасливої нагоди, щоб вийти на перші ролі, так і танцюють «біля води» все життя.

А трапляється, що когось із учениць везуть увечері до Малого театру. Адже в деяких виставах є дитячі ролі, або ж просто мають бути на сцені діти – скажімо, янголята або пажі. Так повелося, що цих дітей – однаково, дівчаток чи хлопчиків, – завжди грають учениці театрального училища.

Маша дуже любила їздити саме туди, до Малого театру. Тут під сценою – батькова суфлерська будка. Тут можна, хай і без жодного слова, але постояти на одній сцені з відомими акторами Іваном Самаріним або Надією Медведєвою... Та одного разу, коли кількох дівчат із училища привезли зображати на виставі пажів, стався прикрий випадок. Маші дістався замалий костюм, вона почувалася дуже незручно, не знаючи, куди подіти руки, що вилізли з рукавів. Незграбна і зніяковіла, дівчинка втрапила на очі Іванові Васильовичу Самаріну. Проходячи повз неї, актор недбало кинув режисерові:

– Приберіть цього жахливого пажа!

І Машу одразу «прибрали». Не лише з тієї вистави – її взагалі перестали возити до Малого театру. Лише іноді до Большого, потанцювати «біля води». І то дуже рідко, бо в училищі чимало набагато здібніших до балету дівчат.

Та сьогодні особливий день. Зранку до Маші підбігли подружки, вигукуючи наввипередки:

– До тебе прийшов батько!

Маша злякалася, адже зазвичай ученицям дозволяли побачення з рідними лише у вихідні. Може, вдома хтось захворів – мама чи сестри? Схвильована, вона вибігла у вестибюль. Ось тато підіймається їй назустріч. Він усміхається, навіть сяє від щастя! Заспокоєна Маша всміхається теж. Їй кортить обняти й поцілувати батька, але він не визнає таких ніжностей, тому вона просто чемно вітається.

– У мене для тебе хороша новина, – каже Микола Олексійович. – Мені дали виставу-бенефіс, і ти грати-меш у ній одну з головних ролей. Ось п'єса, вона має назву «Десять наречених і жодного нареченого». Прочитай уважно і вивчи роль Фаншетти.

Батько стримано прощається і йде, а Маша повертається до себе, притискаючи до грудей грубий зошит із п'єсою. Дівчинка щаслива. Вона гратиме на сцені в Малому театрі!

Багато років батькові довелося відпрацювати там, перш ніж йому дали власний бенефіс. Це вистава, яку він обрав особисто, сам розподілив у ній ролі, а потім отримає і весь прибуток від неї. Так театральне керівництво нагороджувало переважно відомих акторів, та за багаторічну сумлінну працю міг отримати бенефіс

і простий суфлер. Звичайно, Микола Єрмолов скористався нагодою, щоб дати роль своїй улюбленій дочці.

Сьогодні репетиції за шафою не буде. Маша сидить у кутку на ліжку й читає п'єсу. Це водевіль, тобто легка комедія з піснями й танцями. Дія відбувається у французькому селі. Всіх тамтешніх хлопців забрали в солдати, зостався один – похресник писаря. Сільські дівчата прагнуть вийти за нього заміж, і найперше тринадцятирічна Фаншетта, яку й гратиме Маша.

Фаншетта хитра й весела, вона постійно кокетує, співає жартівливі куплети. Маша геть не уявляє, як вона гратиме таку героїню. Трагічна англійська королева, відважна французька героїня або палко закохана іспанка зрозумілі серйозній тринадцятирічній дівчинці, а ось дурненька кокетка-однолітка – ні. Хіба тато не міг підібрати для неї кращої ролі?

Маша воліла б відмовитися від ролі взагалі, та вона не може підвести батька. А пояснити йому, яку роль їй хотілося б зіграти, на жаль, неможливо. Тато все одно не слухатиме, він завжди впевнений, ніби краще знає, що їй треба. І Маша старанно вчить напам'ять дурненькі жарти й пісеньки веселої Фаншетти. Наближається прем'єра першої справжньої вистави в житті Маші Єрмолової.

...І ось настав день прем'єри.

У тісній акторській гримерній Маша застібає сукню з кумедними бантиками. Батько ходить навколо, він дуже хвилюється і тому повсякчас гримає на неї:

- Що це в тебе таке на щоках?!
- Рум'яна. Я загримувалася.
- Нащо? Хіба тобі сорок років? Змий негайно!
- Але ж усі актриси гримуються, тату...
- Змий, я сказав!

Маша слухняно змиває грим. Із дзеркала на неї дивиться бліде, як смерть, обличчя. До того ж дуже болить палець, на ньому саме сьогодні вискочив чиряк, довелося зав'язати хустинкою. Ту хустинку бачитиме, напевно, весь зал. Маша пошепки повторює слова ролі, такі безглузді й зовсім не смішні. Ну як, як вона це гратиме?!

Дзвінок. Зараз їй виходити на сцену.

«ХАЙ ТАНЦЮЄ БІЛЯ ВОДИ!»

– Зачекайте, вас покличуть, – каже служниця Маші і її татові.

Зніяковілі, вони стоять, озираючись довкола, посеред широченного передпокою. Це будинок славетного актора Івана Васильовича Самаріна. Микола Єрмолов знову звернувся до нього з проханням. На цей раз – прослухати дочку і, можливо, дати їй кілька уроків акторської майстерності.

Вистава «Десять наречених і жодного нареченого» не мала успіху. Маша трималася на сцені незграбно

і скуто, мала без гриму блідий і хворобливий вигляд, погано танцювала, а її низький голос аж ніяк не пасував до веселих куплетів. Маша розуміла, що так сталося через невдалий вибір п'єси. Проте батько вирішив, що доньці треба краще вчитися. І коли вже її не вчать драматичному мистецтву в балетному класі, то треба брати приватні уроки. Ось і домовився з Іваном Васильовичем, який вів колись драматичний клас у тому ж таки театральному училищі.

Маша дуже хвилюється. Адже Самарін і справді найкращий актор, якого вона коли-небудь бачила на сцені. Понад усе вона хотіла б зараз сподобатися йому і брати в нього уроки. Проте вона добре пам'ятає, як він наказав «прибрати жахливого пажа». А раптом Іван Васильович її впізнає, здогадається, що саме вона була тим пажем? До того ж немає сумніву, що він бачив оту невдалу виставу, де вона, Маша, марно намагалася зобразити пустунку Фаншетту...

Вони стоять у передпокої вже майже двадцять хвилин. Та ось покоївка з'являється знову й каже:

– Проходьте, Іван Васильович чекають.

Маша з татом заходять до кімнати. Самарін сидить на низькому дивані, одягнений у розкішний домашній халат. Маша помічає, що в завжди стрункого на сцені героя вже є помітне черевце. Без костюма та гриму він має вигляд немолодий і втомлений.

– Отже, Марія Єрмолова. Дуже, дуже приємно, – каже він оксамитовим акторським голосом. – Що ви нам починаєте?

– Монолог Жанни Д'Арк з трагедії Шиллера «Орлеанська діва», – відповідає Маша. Її голос трохи тремтить. Та це, мабуть, минеться, коли вона почне читати.

– «Орлеанська діва»? – чомусь посміхається Самарін. – Та добре, добре. Не бійтеся, я не страшний. Читайте.

– Читай, Машо, – батько легенько штовхає її в бік.

Маша починає монолог. Із першими ж словами вона б мала перетворитися на Жанну Д'Арк, мужню й відважну героїню, для якої любов до батьківщини – понад усе. Та під поблажливим поглядом Самаріна, який слухає її, напівлежачи в кріслі, цього ніяк не стається. Вона – просто дівчинка Маша Єрмолова, учениця балетного класу, яку батько привів за ручку до славетного артиста... Затинаючись, вона ледве дочитує монолог до кінця. Самарін посміхається знову:

– Ну ось і все, бачите, а ви боялися. Йдіть, погуляйте до зали.

– Ти чула? – обертається до Маші батько.

Дівчинка чемно присідає і виходить з кімнати. Її щоки горять від сорому. Ну чому, чому вона так погано читала, адже Жанна Д'Арк – її улюблена роль?! З кімнати долинають голоси. Маша знає, що підслухувати негарно, проте ніяк не може втриматися. Підходить ближче і стає під дверима.

– Ну що тобі сказати, Миколо, – байдуже мовить Іван Самарін. – Нічого з твоєї дочки не вийде. Вчити її не бачу сенсу. Хай собі й далі танцює «біля води».

Маша не слухає, що відповідає батько. Вона відходить у найдальший куток зали, сідає на низьку кушетку й закриває обличчя руками.

Але не плаче, ні. Бо точно знає, що це все неправда. Вона буде, обов'язково буде великою актрисою!

Історія людини в історії людства

За життя вона зіграла понад триста драматичних ролей. Трагедія для неї була не лише улюбленим жанром, а життям. Своєю грою вона ніколи не бувала вдоволена, бо вважала, що насправді не грає, а живе на сцені. Природним поєднанням правди й простоти, геніальної чутливості та сили, жіночності й невичерпної душевної глибини Марія разюче відрізнялася від решти актрис.

Драматичний дебют Єрмолової відбувся в шістнадцять років завдяки щасливому випадку. Захворіла акторка, яка мала грати головну роль у виставі «Емілія Галотті». Юну Єрмолову затвердили на роль, незважаючи на невдоволення акторів театру. Юна актриса мала шалений успіх...

ДИВОЧА ЦІЛЬ

ЯК ВАЖКО БУТИ ДІВЧИНКОЮ

Оля сидить тихо-тихесенько, боячись поворухнутися. Бо тоді старша сестра Євгенія вижене її з кімнати, щоб не заважала займатися. Та Оля не заважатиме, ні! Хоча дуже-дуже хочеться теж торкнутися до жовтуватої, схожої на зуб велетня, клавіші Генчиного фортеп'яна.

Фортеп'яно у родині Кобилянських з'явилося зовсім недавно. Свій старий інструмент їм продала вчителька музики пані Фукс, у якої бере уроки Євгенія. Геня з мамою довго благали батька, аби він дозволив таке марнотратство. Адже тато, дрібний службовець Юліян Якович Кобилянський, дуже ощадливий. Заробляє він небагато, а треба утримувати велику родину. У Євгенії й Ольги є ще два старші брати – Максиміліян і Юліян, і два менші – Семен і Олександр.

Зараз Макс і Юлько у сусідній кімнаті вдають, ніби готують уроки. Насправді, – Оля точно це знає, – хлопці завзято бавляться у війну або ж у хованки, користуючись тим, що через Генчину музику нічого не чути. Звичайно, коли до кімнати зазирне хтось із батьків, брати швиденько повсідаються за стіл і сумлінно схиляються над книжками. Вони ж бо хлопці, надія та майбутня опора сім'ї, їм треба вчитися. Батько постійно це повторює, не помічаючи, як пустун Юлько показує язика в нього за спиною.

Геню теж віддали вчитися, бо вона вже велика. Щоправда, не до школи, а до приватної викладачки, польської пані, що мешкає по сусідству. Сестра навчилася читати польською, а також трохи французькою і німецькою – на батькову думку, цього цілком досить для дівчини. Фортеп'яно, – вважає він, – то вже занадто. Але ж Геня так любить музику, має чудовий слух і довгі рухливі пальці! Мама – разом із пані Фукс, старенькою піаністкою, – зрештою, таки вмовила чоловіка дозволити доньці брати уроки.

Оля теж любить музику. Зараз, слухаючи сестру, вона безгучно барабанить пучками в такт по бильцю крісла, а потім починає тихесенько підспівувати мелодію. Геня збивається, не потрапляючи пальцем на потрібну клавішу, й гнівно озирається на меншу сестру:

– Ольцю! Я тобі казала мовчати?! Тепер доведеться починати спочатку, і все через тебе! Йди-но звідси, не заважай!

– Я більше не буду, – виправдовується Оля. – А може, ти просто втомилася, Генцю?

– Звичайно, втомилася! Гадаєш, це легко – грати з пам'яті, без нот?

– Не знаю... А можна, я спробую?

У кімнаті хлопців щось із гуркотом падає, а тоді з дверей вистромлюється кудлата голова Юлька:

– Генцю, ти чого не граєш? Нумо, голосніше!

– Я тобі зараз покажу «голосніше»! – Геня підхоплюється і йде до дверей. – Що ви там робите, Максе?

Дзиглик біля фортеп'яна лишається порожній. Оля дивиться на нього, такого кругленького й лискучого. Якщо Гені батько дозволив, чому ж не можна їй? Рішуче підходить, сідає на дзиглика, кладе пальці на клавіші й злегенька натискає одну. Звуку нема. Тоді Оля вдаряє сильніше, захопивши одразу дві жовтуваті-білі клавіші й одну чорну. Фортеп'яно відповідає сумним акордом, схожим на плач. Дівчинці подобається, вона переставляє пальці на інші клавіші й пробує ще раз.

– А це що таке?!

Оля здригається. Вона й не помітила, як увійшов батько. Дзиглик під нею хитається, і дівчинка ледь встигає зістрибнути, як він гучно грюкає об підлогу. Із хлоп'ячої кімнати вибігає Геня й зіщулена під батьковим поглядом, піднімає дзиглика, відштовхнувши сестру.

А батько гнівається, і його вже не зупинити:

– Євгеніє! За що я плачу шалені гроші?! Щоб ти пустувала і заважала хлопцям учитися, поки оця, – він показує пальцем на Олю, навіть не називаючи її на ім'я, – ламає інструмент?! А між тим, підлога не метена, хідники не вибиті, в хаті скрізь бруд!!! За моїх часів дівчата не

бренькали на фортеп'янах, а тримали лад у домі!.. Ану, мерщій до роботи, обидві!

Оля і Геня не рухаються з місця, наче прибиті батьковим гнівом. І лишень коли він стукає кулаком по столу, кидаються в різні боки: Євгенія заходиться збирати з підлоги хідники, Оля хапається за щітку. А батько заглядає до хлопців:

– Читайте? Молодці. Мусите гарно вчитися, тоді з вас будуть люди, – і обережно причиняє двері.

«Із Макса і Юлька будуть люди, – думає Оля, вимахуючи щіткою. Із Семена і Сашка, мабуть, теж, – бо й вони хлопчики. А з мене хіба не мусить бути людина? Чи все життя так і прибиратиму в хаті, не торкаючись до фортеп'яна і не розгортаючи книжок?»

Щітка дуже велика, її ручка здіймається вище за Олину голову, а сміття розлітається по підлозі, ніяк не бажаючи збиратися у рівненьку купку. Виблискує порожній дзиглик перед фортеп'яном, з-під нього теж треба вимести сміття.

Важко бути дівчинкою.

ДВІ ОЛІ

– Сьогодні ми йдемо в гості, – каже мама уранці наступного дня. – До Устияновичів.

– Ур-р-ра!!! – кричать разом усі діти Кобилянських. А Оля хутко додає:

– Я одягну рожевий капелюшок!

– Ти минулого разу вдягала, – обурюється Геня. –
Нині моя черга.

– Дівчата, не сваріться, – просить мама. – Генцю, дозволь Олі вдягнути рожевий. А я дам тобі свого, з блакитними квіточками, будеш, як доросла дівчина.

І тихо зітхає. Скільки разів вона казала чоловікові, що дівчатам треба справити кожній по гарному капелюшку? Та Юліян вважає це марнотратством.

Хіба ж він був таким, коли юна Марія Вернер виходила за нього заміж? Вони здавалися такою гарною парою: маленька й тендітна Марія і високий, статечний Юліян. З любові до чоловіка німкенья Марія вивчила українську мову і досі розмовляє з ним тільки нею. Але згодом народилися діти, отже, зросли витрати, а сам Юліян почав хворіти й менше заробляти – і тепер він здатен учинити сварку за кожну витрачену копійку.

Але тільки не сьогодні. Сьогодні Кобилянські йдуть у гості до Устияновичів. Це їхні найкращі друзі у маленькому буковинському містечку Сучаві, зусібіч оточеному старовинними фортецями. Микола Устиянович – парох, тобто священник, української церкви в Сучаві. А ще він пише вірші й складає казки для дітей. Деякі з них навіть розміщені в підручник, за котрим учаться в гімназії Макс і Юлько. В отця Миколи і його дружини теж багато дітей різного віку, з якими товаришують діти Кобилянських.

Старша дочка Маля Устиянович – найліпша подруга Євгенії, а Оля найбільше дружить із молодшою донькою священика, яку теж звать Олею.

– Олю!

– Олю!

Так вигукують вони водночас, зустрічаючись, – і діти й дорослі з обох родин завжди усміхаються, зачувши ці вигуки. Дві Олі схожі між собою, мов рідні сестрички: обидві невеличкі, чорненькі, темноокі й жваві. А скільки всього вони вигадують разом! Ось і зараз: не встигла Оля Кобилянська розв'язати стрічки на рожевому капелюшку, як Оля Устиянович потягнула її до себе в кімнату:

– Ходімо хутчіш!

У дитячій кімнаті молодших Устияновичів цікаво. Батько не змушує дітей прибирати щодня так, щоб ані пилинки ніде не було. А мама віддає дівчатам свої старі сукні й капелюшки, що вже пообтерлися та вийшли з моди, – хай граються. Але ж вони такі гарні! Оля Устиянович відчиняє дверцята шафи і скидає цілу гору одягу просто на підлогу. Тоді виймає з купи рожеву сукню з довгим шлейфом і прикладає до себе перед дзеркалом:

– Я буду принцесою. А ти?

Оля Кобилянська вибирає собі великого крилатого капелюха з довгим прозорим серпанком, з-під якого таємничо виблискують її темні очі:

– А я буду феєю-чарівницею. І ніби ми з тобою рідні сестри. Тебе вкрав злий дракон, і я мушу рятувати сестру...

– Рятувати принцесу має принц. Може, покличемо хлопців?

Дівчата прислухаються: на весь дім Устияновичів чуто, як їхні брати гупають по підлозі й радісно викрикують

щось веселе і бойове. Та ні, хіба можна долучити хлопців до справді цікавої гри? Вони тільки все зіпсують своїми зойками, біганиною й пустощами. Оля Кобилянська рішуче хитає головою:

– Принца нам не треба. Хіба ми самі не здатні перемогти дракона? Я ж

чарівниця, я знаю такі слова, від яких він одразу зіщулиться, зменшиться і перетвориться на жабку...

– На жабку?

Дві Олі сміються. Тоді починають приміряти нові сукні, блакитні й бузкові, чорні та ясно-червоні, а ще маленькі капелюшки для катання верхи й великі хустини для відвідин церкви. Тут є навіть карнавальні маски з довгастими отворами для очей, хутра, поточені міллю, довгі рукавички та мережані парасольки! Переодягнені, дівчата зазирають в усі кімнати, показуються батькам, братам і сестрам.

А потім, поскладавши одяг назад до шафи, подруги всідаються разом у крісло. Оля Устиянович, як завжди, пошепки просить:

– Розкажи.

І Оля Кобилянська починає:

– Учора мені наснилося, ніби...

Звичайно, не щоночі, але доволі часто їй сняться такі дивовижні сни, що подруга дала їм назву «сни-казки». Вони кольорові, яскраві, з героями і пригодами, з принцесами й лицарями, з чаклунами й чарівницями, з далекими країнами та чудовими замками. Сни-казки Оля Устиянович готова слухати скільки завгодно. Лише іноді перериває подругу захоплено і трохи недовіжливо:

– Невже тобі справді таке наснилося?

Оля Кобилянська киває, не зупиняючись. Вона й сама не пам'ятає вже достеменно, що саме бачила уві сні, а що вигадується просто зараз, під час оповіді. Коли б вона вміла як слід писати! Тоді можна було б покласти біля ліжка спеціального зошита і, щойно прокинувшись, записувати туди сни-казки. Втім, батько навряд чи дозволив би отак марнувати дорогий папір...

Уже геть вечоріє, у чорному небі над Сучавою загоряються великі зорі. Кобилянські прощаються з Устияновичами на порозі священницького будинку. Та дві Олі ніяк не можуть розійтися. Зрештою, отець Микола з меншою дочкою вирушають проводити гостей аж до

їхнього подвір'я. Дві Олі біжать попереду, узявшись за руки. Біля хвіртки Кобилянських дівчата домовляються чимскоріше зустрітися знову. Адже попереду ще багацько цікавезних ігор, перевдягань і чарівних снів-казок.

КІМПУЛУНГ

З учорашнього дня в домі Кобилянських так тихо, що чути голоси перехожих з іншого боку вулиці. Не пустують Макс і Юлько, Геня не грає на фортеп'яні, навіть малі Семен і Сашко ходять на пальчиках. Оля сидить біля мами принишкла, мов миша. У батька знову напад малярії, а це дуже серйозна хвороба. Тато підхопив її вже кілька років тому і ніяк не може сповна вилікуватися. І кожен наступний напад у нього важчий, ніж попередній.

Із батькової кімнати виходить лікар. Мама підводиться йому назустріч:

– Пане лікарю...

– Не хвилюйтеся, пані Кобилянська, – каже той, поправляючи на носі окуляри-пенсне. – Ваш чоловік, безперечно, одужає. Але мушу вас попередити – цей напад не останній. Панові протипоказаний клімат Сучави: тут, у долині, надто висока вологість. Вам треба переїхати кудись у гори. Неподалік є чимало гарних гірських курортів. Наприклад, Кімпулунг.

– Кімпулунг, – пошепки повторює мама.

...І ось, – не минуло й кількох тижнів відтоді, як батько встав із ліжка, – родина починає готуватися до переїзду. Це вже не вперше: перед Сучавою Кобилянські жили у містечку з дивною назвою Гура-Гумора, саме там і народилася Оля. Та коли вони переїжджали звідти, вона була зовсім маленька і нічого не запам'ятала. А тепер... Поїхати із Сучави, від Олі Устиянович?!

– Оля писатиме тобі листи, – заспокоює сестру Геня. – А Маля буде писати мені, ми з нею вже домовилися. На свята їздитимемо одні до одних у гості. Кімпулунг – це ж зовсім недалеко. Кажуть, там дуже гарно. А Макса і Юлька туди не беруть, от!

Оля зітхає. Правду кажучи, вона заздрить старшим братам, які залишаються в Сучаві, у маминої родички. Їм-бо треба вчитися, закінчувати сучавську гімназію.

– До речі, Олю, – каже мама. – У Кімпулунгу є хороша початкова школа. Ти ж завжди хотіла вчитися, правда?

– Правда, – шепоче Оля. І стиха усміхається.

...Кімпулунг і справді виявився чудовим містечком. Невеличкий, призначений для відпочинку й лікування курортників, він увесь потопає в зелені. Навколо здіймаються гори, порослі густим лісом. Будинок, що його винайняли Кобилянські, дуже гарний. Тут росте фруктовий сад зі старими, розлогими деревами. Обсаджена тополями алея веде до літнього будиночку-павільйону в

глибині саду, – отже, є де і бавитися, і ховатися. Оля навіть пошкодувала, що до Кімпулунга не поїхали Макс і Юлько: ось хто грався б тут в індіанців та лісових розбійників!

Менші хлопці ганяють один за одним, шпортаючись у траві. Та й Оля теж любить гасати по саду, ховатися в кущах і залазити на дерева. Або ж падає обличчям у траву і лежить отак, дивлячись крізь травинки на далекі верховини.

– Тобі не соромно? Ти ж дівчинка, вихована панянка, – нагадує їй Геня, яка прогулюється алеєю під парасолькою, немов доросла.

То й що? Оля сміється просто в обличчя сестрі. Хіба ж дівчинці не можна насолоджуватися природою, лісом, горами, повітрям?..

А розмовляють усі в Кімпулунгу німецькою мовою. Це дуже дратує батька: адже він завжди наполягав, щоб у їхній родині звучала винятково українська! І навіть гри-

мав на маму, коли чув, що вона розповідає дітям казки або співає пісні своєю рідною, німецькою. Та, зрештою, діти Кобилянських вирости, маючи дві однаково рідні мови, і тепер їм це стало в пригоді.

Особливо Олі – адже школа, куди її віддали, виявилася теж німецькою.

Утім, школа – то окрема розмова.

ШКІЛЬНІ ПРИГОДИ

– Панно Кобилянська! – викликає вчителька.

Звуть її пані Процюкевич, і від самого лише звуку її різкого неприємного голосу в Олі геть усе вилітає з голови. Дівчинка підіймається з-за парти з єдиною думкою: швидше б їй дозволили знову сісти.

– Скільки буде сто мінус один?

Оля мовчить. Мабуть, її запитали щось дуже легеньке, судячи з того, як посміхаються решта учнів. Але вона не знає відповіді. Правду сказати, вона й запитання вже не пам'ятає.

Якщо писати й читати Оля навчилася ще в Сучаві, біля старшого брата Макса, то з математикою в неї чомусь не складається. Тобто, зрозуміло чому – через оцю пані Процюкевич. Вчителька пояснює урок дуже швидко, ламаною німецькою, яку сама погано знає, і ніколи не відповідає на запитання учнів. Утім, Оля і не стала б її перепитувати. Коли розпочинається урок математики, дівчинка мріє лише про те, щоб він швидше скінчився і її не викликали. Але сьогодні не пощастило.

– То скільки буде сто мінус один? Може, кому-небудь відомо? Підкажіть панні Кобилянській.

– Дев'яносто дев'ять! – вигукує хором увесь клас.

– Сідайте, панно Кобилянська. Дуже погано.

Оля поволі опускається за парту, червона, мов буряк. Ну що, що робити з тою математикою? У пані Процюкевич Оля ніколи їй не навчиться. Ось якби у Кімпулунгу жив Макс, він обов'язково пояснив би все чітко і зрозуміло...

Лунає дзвінок, та Олі не хочеться вставати й виходити з класу. Мабуть, вона всю перерву просиділа б отак, якби сусідка по парті не смикнула її за рукав:

– Ходімо, Ольцю! Покажу тобі щось цікавіше за «сто мінус один».

Оля підводиться і поволі виходить із класу вслід за подружкою. Та тягне її на галасливе шкільне подвір'я. Зупинившись під стіною, показує кудись удалину:

– Бачиш?

– Що? – не розуміє Оля.

– Не що, а кого. Отой білявий хлопець біля брами, він на рік старший від нас. Ну, тепер побачила?

– То й що?

– А те, що він у тебе закоханий! По-справжньому, як у книжках. Усі знають, а ти переживаєш через якусь математику. Хіба то головне для дівчини?

Оля мовчить і червоніє, так само, як щойно на уроці. Хлопчик, який стоїть, спираючись на ґрати, синьоокий

і дуже гарний. Вона вже давно завважила його, виокремила з-посеред інших хлопців. Та хіба вона, Оля, може сподобатися йому – чорнява, худенька, з довгим носом? Подружка, мабуть, жартує чи глузує з неї. Тут, у Кімпулунгу, в Олі немає справжніх подруг, таких, як Оля Устіянович. Треба написати їй листа...

І взагалі, вже скоро дзвінок. Нічого не кажучи, Оля розвертається і йде до класу. Вона жодного разу не озирається і не бачить, як синьоокий хлопчик дивиться їй услід.

Наступний, останній урок – німецька література, і веде його пані Берта Міллер, найулюбленіша Олина вчителька. Коли вона читає учням вірші славетних поетів Гете чи Гайне, жорстка німецька мова лунає з її вуст, немов музика. На уроках німецької учні не лише читають обов'язкові твори, але й обговорюють їх, навіть сперечаються з учителькою. Пані Міллер любить, коли з нею сперечаються, доводять свою думку. А з усіх учнів найбільше полюбляє Олю Кобилянську, яка завжди має власні судження і пише найоригінальніші твори. Іноді Оля залишається після уроків поговорити з учителькою, і та завжди відповідає на всі її запитання.

Ось і сьогодні, коли всі учні побігли надвір, вимахуючи шкільними торбами, Оля затрималася в класі. Хай він піде собі додому, отой синьоокий хлопчик. А вона краще спитає в пані Міллер про те, що справді її хвилює.

– Підходь, сідай ближче, Олю. Мені дуже сподобався твій твір про казки братів Грімм, я навіть зачитувала його у старших класах. Та, здається, ти щось хотіла запитати?

– Так, пані Міллер. Розумієте, в чому річ... Удома ми розмовляємо українською мовою. А граматику й письмо я вчу лише німецькі, та й усі книжки у шкільній бібліотеці – німецькою мовою. А я б хотіла навчитися добре писати й українською теж...

Учителька зітхає:

– Тут я навряд чи зможу тобі допомогти... Хіба пошукати приватного вчителя-українця, хоча й це важко тут, у Кімпулунгу.

Оля зітхає теж. Навіть якщо і знайти вчителя, батько все одно не платитиме за приватні уроки. Даремно вона завела цю розмову.

– Але я хочу сказати тобі одне, Олю. Коли людина сумлінна і грамотна щодо якоїсь однієї мови, потім їй буде набагато легше вивчити і будь-яку іншу. Хтозна, як складеться далі твоє життя. Я бачу, ти дуже розумна і старанна дівчинка. Ти мусиш узяти від школи все, що тільки можливо. Хто сьогодні мовчав, як риба, на математиці?

Оля червоніє.

– Отож-бо, – каже пані Міллер. – Якщо ти не розумієш пояснень пані Процюкевич, бери підручник і вчися сама. А я спробую знайти для тебе українських книжок. Домовилися?

– Домовилися, – усміхається Оля.

ЯК ГАРНО БУТИ ДІВЧИНОЮ

– Олю!

– Олю!

І знову, як колись, дві подружки біжать назустріч одна одній. Давненько вони не бачилися. Обидві помітно підросли, обидві вдягнені у довгі сукні, як дорослі паньки. Обидві погарнішали і разом із тим стали менше подібні одна до одної. Обійнявшись і розцілувавшись, дві Олі сідають на лаву під кущем бузку. Треба розповісти одна одній так багато, що вони не знають, із чого розпочати – і, презираючись, сміються уголос.

– Нумо! – нарешті не витримує Оля Устиянович.

– Отже, наша найголовніша новина, – починає Оля Кобилянська. – У нас народився ще один братик, Володимир, ми його зємо Власьком. Такий гарнющій!

– Це ж треба! Твоя мама така маленька й худенька, а в неї аж семеро діточок, і всі живі-здорові. Яка ж вона щаслива жінка...

– Мабуть... Не знаю. Я б не хотіла повторити її долю.

– Чому?

– Подумай сама. Мама дуже нас любить і дуже тішиться зі своїх дітей, надто з малюків, – але ж у неї немає часу ні на що інше. На освіту, музику, малювання, книжки... Вона не заробляє грошей і цілком залежить від батька, а з нього кожну копійку просто вичавлювати

доводиться. Добре, що Макс почав заробляти уроками і трохи допомагає нам грошима.

– Ну, не всі ж чоловіки такі скнари, як твій батько. Можна знайти собі багатого і щедрого чоловіка, який виконуватиме всі твої забаганки.

– Не в тому річ, Олю! Жінка взагалі не повинна в усьому покладатися на чоловіка, думати про себе лише як про дружину і матір. Ось, наприклад, моя сестра Євгенія – вона така талановита, так чудово грає на фортеп'яні! Я теж почала вчитися, але в мене виходить набагато гірше, ніж у неї. Та Геня тільки про те й мріє, аби вдало вискочити заміж. І я впевнена: вона покине музику, щойно одружиться і народить дитину...

Оля Устиянович знизує плечима. Чомусь не дуже вона розуміє свою подругу останнім часом, надто складними стали її листи й думки. А цікаво ж насправді зовсім інше:

– До речі, Олю... Пам'ятаєш, ти писала про того синьоокого хлопця, який закохався в тебе? Що у вас було з ним далі?

Оля Кобилянська зітхає, опустивши очі:

– Нічого не було. Яюсь після канікул він наважився підійти до мене. А я... Соромно згадати, Олю: я від нього втекла. Сама не знаю чому. Мабуть, злякалася. А він подумав, що я не хочу мати з ним нічого спільного, і теж побіг геть, тільки в інший бік. І більше ніколи-ніколи не дивився на мене...

Оля Устиянович бере подругу за руку, зазирає у вічі:

– Тепер зрозуміло, звідки в тебе такі дивні думки про заміжжя. То від нещасливого кохання. Не сумуй, ти ще зустрінеш свого принца.

– Нічого ти не розумієш, Олю. Так, я дуже хочу справжнього кохання. Але водночас я впевнена: то не єдине, чого варто прагнути. Коли я вчуся, читаю книжки, малюю, граю на фортеп'яні, я роблю це не заради майбутнього чоловіка, а для себе самої. Найголовніше – бути сама собі ціллю, розумієш?

– Поглянь, а я знайшла на бузку п'ятипелюсткову квітку. Це на щастя! Цікаво, чи ти знайдеш?

– Авжеж, знайду!

Дівчата сміються і поринають у запашні бузкові грона у пошуках щасливої квітки. Світить весняне сонце, надходить літо, і ще багато-багато чого має статися у цьому чудовому дівочому житті.

Як гарно бути дівчиною!

Історія людини в історії людства

Більшість її героїнь – освічені, творчі й волелюбні жінки. Такою ж сильною й мудрою була українська письменниця Ольга Кобилянська. У своїх творах вона порушувала проблему становлення жінки в суспільстві, сім'ї. Жорстока життєва правда селянського життя також не змогла залишити її байдужою. Найвідоміші її твори – «Людина», «Царівна», «Земля» стали класикою української літератури. Останній великий твір Ольги Кобилянської «Апостол черні» був заборонений у Радянському Союзі і надрукований в Україні лише після здобуття незалежності. Сама ж письменниця пережила бурхливе, але не щасливе кохання з Осипом Маковеєм. Після того, як вони розійшлися, заміж вона так і не вийшла.

ДИВА ЗЕЛЕНОГО МІСТЕЧКА

ЧУДОВИСЬКО НА СХОДАХ ТА ІНШІ ЖАХІТТЯ

Щоб дістатися дитячої кімнати, треба піднятися сходами на другий поверх будинку. Увечері на сходах темно, і в тій темряві, – Рей точно це знає, – живе чудовисько. Воно оселилося там давно – ще тоді, як Рей із мамою і старшим братом Лео ходили в кіно на дорослий фільм «Горбань із собору Паризької Богоматері». Воно дивилося чорнющими очиськами й хихотіло з екрану, оте чудовисько з величезним горбом на спині. А тоді не залишилося в кінотеатрі, а переселилося

до їхнього будинку.

Коли Рей був маленьким, він дуже боявся того чудовиська. Навіть не хотів підніматися сходами і кликав маму на допомогу. Але дивна річ! – мама жодного разу так і не змогла нікого побачити. Чудовисько не дуже й ховалося, стояло просто посеред сходів – а мама його не помічала. Не бачили ані батько, ані бабуса, ані навіть брат Лео.

Зрештою, Реєві стало прикро за чудовисько. Мабуть, воно дуже самотнє: якщо тебе не видно, то звідки в тебе візьмуться друзі? До того ж, він уже великий, ходить до школи, йому соромно боятися будь-кого.

Узагалі, в родині Бредбері особливі стосунки з нечистою силою. Адже пра-пра-прабабця Рея була справжнісінькою відьмою! Принаймні так стверджував батько. Колись давно в англійському середньовічному місті Сейлемі відбувся судовий процес над відьмами. В архівних паперах є згадки про Мері Бредбері, яку спалили тоді на вогнищі. Жахливо, але ж як цікаво! Рей потай пишається такою родичкою. Мабуть, вона вміла літати на мітлі, чаклувати, розмовляти з тваринами і навіть накликати дощ.

Реєва бабуся теж багато чого вміє. Коли родина збирається вечеряти, ніхто не може вгадати, що саме вона сьогодні приготувала – м'ясо чи рибу, картоплю чи кабачки, горох чи квасолю? Проте все так смачно, що ніхто не встає з-за столу, поки не з'їсть усе, що йому накладуть, і не попросить добавки. На бабусиній кухні все шкереберть,

там неможливо знайти навіть сіль або цукор, не кажучи вже про прянощі, розсипані по безлічі мішечків та слоїків. Бабуся й сама не може сказати, де в неї що лежить. До того ж, вона ходить у старих окулярах і геть погано бачить. Та коли вона починає готувати, все потрібне саме собою потрапляє їй у руки. Хіба це не чаклунство?

Дідусь, який помер кілька років тому, за життя був дуже відомою в місті людиною, бо видавав справжню газету! З неї всі сусіди щоранку дізнавалися про новини, які сталися в місті, та й в усьому світі. А звідки дізнавався про все сам дідусь? Не інакше, як за допомогою магії...

Родина Бредбері велика, в гості повсякчас приїздять якісь тітки, дядьки чи інші далекі родичі. Нещодавно гостював дядечко Ейнар, веселий і балакучий, а гасав будинком він так швидко, що Рей не сумнівається: дядечко Ейнар має крила. Тільки вдень він ховає їх під светром, щоб не лякати сусідів, а літає переважно вночі.

Реїв батько Леонард Бредбері працює електромонтером. Шкода, що він не дозволяє синам порпатися у своїх інструментах. Адже електрика – це справжнє диво! Блискавки, загнані у дроти й акумулятори, так і прагнуть вирватися назовні, наче привиди, закриті у старовинному склепі. Втім, поговорити про це з татом вдається нечасто – від завжди зайнятий.

Інша річ – мама. Її дівоче ім'я Марі Естер Моберг, вона з походження шведка, себто родичка вікінгів –

сміливих північних воїнів. Найдужче мама полюбляє кіно і часто бере синів із собою на кіносеанси. Рей знає, що своє друге ім'я – Дуглас – він отримав на честь відомого кіноактора Дугласа Фербенкса, такого собі веселого хлопця, який і досі фехтує на екрані з ворогами та стрибає з дахів. Із мамою можна розмовляти про все на світі, і навіть про відьом, привидів та інші жахіття. Ось лише незрозуміло, як вона може не бачити чудовиська, що живе на сходах?

Тепер те чудовисько – його найкращий друг. Піднімаючись до кімнати, Рей неодмінно шепоче йому в темряву:

– Привіт.

– Привіт, – відповідає чудовисько. – Як справи?

– Супер! – каже Рей. – Знаєш, який завтра день?

Чудовисько не знає. Воно ж бо не вчиться в школі.

Рей усміхається йому з останньої сходинки:

– Завтра починаються канікули!

ЗЕЛЕНЕ МІСТО

Рей народився і виріс тут, у невеликому містечку Вокіґані в американському штаті Іллінойс. Яке воно, це містечко? Перше, що спадає на думку: воно дуже зелене. Перш за все тому, що зусібіч оточене лісом. Не завжди й збагнеш, де закінчується місто й починається ліс. Та й навколо кожного будинку ростуть дерева, і обов'язково є велика зелена галявина перед ґанком, яку треба щотижня підстригати

косаркою. Коли косарка працює, вона голосно дзижчить, з-під неї летить зелений струмінь підрізаної трави, а в повітрі пахне свіжістю, літом і канікулами.

Якось знайомий журналіст хотів подарувати дідусеві Рея насіння трави, яку зовсім не треба підстригати. Росте собі густа й коротенька, дуже зручно – хіба ні? Та дідусь відмовився. Бо працювати косаркою – то не лише робота, а й величезне задоволення. Це одна з тих речей, які додають життю краси й сенсу. Рей був тоді маленький, але чудово це зрозумів. Тепер дідуся немає, і траву на галявині косить тато. У повітрі стоїть знайоме дзижчання і смачний запах. Канікули!

А ще у зеленій траві світяться яскраві кульбаби. Коли тато все викосить, хлопці мусять вибрати жовті голівки цих квітів. Із них бабуся готуватиме кульбабове вино – золотий напій літа. До осені у коморі вишикується цілий батальйон слоїків із цим вином. Кожен день канікул збережеться в окремому слоїку.

Але це буде потім. А зараз попереду – величезне літо! Сьогодні, першого дня, треба зробити купу справ. Наввипередки з братом оббігати все місто, привітатися з усіма сусідами, погратися в усі ігри, побачити всі дива. Може, хтось гадає, що в маленькому американському містечку ніяких див немає й бути не може? Дурниці! Рей точно знає: вони є, вони причаїлися усюди, куди лише не глянь.

Щоби, приміром, сходити в кіно або до центральної крамниці, треба перейти величезний яр, порослий

кущами й деревами. На дно яру ведуть з обох боків сходи, крізь які пробивається трава. Там чудово гратись у хованки або в індіанців, та дорослі не дозволяють. Адже ходять чутки, ніби поблизу Вокіґана з'явився страшний убивця Душогуб. Мабуть, він високий, блідий, із чорним волоссям та зеленими очима. Рей припускає, що це взагалі не людина, а вовкулака або ж вампір. Ото класно було б упіймати його власноруч!

За яром, у центрі містечка, є павільйон з ігровими автоматами. У скляній будці сидить воскова фігура – Чаклунка. Якщо кинути їй монетку, вона заворушиться, витягне гральну карту, швидко напише на ній віщування долі й простягне тобі крізь спеціальну щілину. Рей упевнений: насправді Чаклунка жива. Господар ігрових автоматів, п'яниця і злий чарівник, тримає її в полоні, аби заробляти собі на випивку. Цього літа Рей мусить звільнити Чаклунку. Але як? Якщо її вкрасти, господар подасть на тата до суду. Тут треба поміркувати. А поки що Рей кидає монетку, і Чаклунка простягає йому карту. Геть порожню! Може, там напис хімічним чорнилом, і карту треба потримати над вогнем? Рей спробує.

А ще треба обов'язково завітати в гості до старого Полковника. Старший брат Лео казав, що Полковник має справжню машину часу! У його домі Рей довго роззирається навсібіч, намагаючись її побачити. Та ось Полковник починає говорити. Він розповідає про свою молодість, про громадянську війну між Північчю

та Півднем Америки, про величезне стадо бізонів, що здіймало пил і зчиняло гуркіт у прерії... І хлопчик розуміє: він сам, Полковник, і є машиною часу. Його життя – велика подорож завдовжки майже сотню років.

«Усі люди – живі машини часу», – міркує Рей. А надто старі, чия подорож була довгою та цікавою. Можливо, коли-небудь і він, проживши багато-багато років, розповідатиме дітям про пережите, і вони мандруватимуть у часі разом із ним.

Аж увечері, втомлений і щасливий, Рей повертається додому. Перший день канікул, довжелезний і чудовий, добігає кінця. Проте він іще не скінчився, ні! Бо у вітальні на синів чекає мама, тримаючи в руках щось велике й кольорове.

– Привіт, герої, – каже мама Рею і Лео. – Щось ви забагато гасаєте містом. Гадаєте, якщо у вас канікули, то не треба геть нічого читати?

Лео кривиться: та ну, навіщо, хіба нам замало шкільного читання? Та Рей підходить ближче й роздивляється – що воно таке в маминих руках?

Це ж треба! Мама тримає товстий журнал, на обкладинці якого намальована суперова картинка. Величезні, завбільшки з людину, червоні мурахи взяли у полон космонавтів у сріблястих скафандрах із прозорими шоломами! А навколо космічна пустеля, і в чорному небі сяє блакитне сонце.

– Це «Дивовижні історії», – каже мама. – Щоквартальний журнал фантастики. Я подумала, що моїм фантастичним хлопцям це має сподобатися. То хто ж перший читатиме, герої?

– Я! – вигукує Рей, вихоплюючи журнал просто з-під носа у брата.

МАЙЖЕ СМЕРТЬ

Канікули тривають. Уже минуло безліч днів, веселих і нестримних, цікавих і загадкових, спокійних й іноді сумних. Рей бігає з друзями вулицями зеленого міста, ходить у кіно та в гості до сусідів, допомагає збирати кульбабові голівки, вечорами читає «Дивовижні історії». Втім, усе його життя – одна нескінченна дивовижна історія, і в ній чи не щодня трапляються дива.

Та ось одного дня Рей бачить тата з косаркою на галявині біля ґанку й дивується. Адже сьогодні, здається, не субота чи неділя, а канікул у дорослих, як відомо, нема. З-під косарки сиплеться вже трохи пожовкла, підсушена трава. Татове обличчя суворе і немов промовляє: не підходь.

– Що сталося? – пошепки питає Рей брата.

– Тато втратив роботу, – відповідає Лео. – Здається, ми поїдемо звідси.

– Як поїдемо? Куди?!

– Не знаю. Я трохи слухав під дверима, коли тато з мамою розмовляли, але не все розчув... Здається, на південь. У штат Аризона.

– Так далеко?!

Рей вражений. Не може цього бути, не може бути ніколи. Щоб вони поїхали, щоб покинули своє зелене містечко, свій будинок із чудовиськом на сходах, свою галявину з кульбабами?! А ще друзів, сусідів, старого Полковника, воскову Чаклунку, страшного Душогуба і всі дива й таємниці, що мешкають тут?..

Проте він знає, що це, швидше за все, правда. В Америці все тяжча економічна криза, а це дуже погано. Гроші знецінюються, підприємства закриваються, люди втрачають роботу. Чимало з них їдуть світ за очі, сподіваючись,

що деінде у величезній країні їм буде легше заробити і прогодувати родину.

Місяць тому з Вокіґана поїхав найкращий друг Рея. Він обіцяв приїздити, а може, колись і назовсім повернутися, але Рей розумів, що то неправда. Він навіть посварився наостанок з другом, вигукнувши йому вслід: «я ненавиджу тебе!» Бо коли людина отак їде – це назавжди, і з цим нічого не вдієш. Це майже смерть.

Пригнічений, Рей іде геть із подвір'я. Лео наздоганяє його, і далі брати йдуть поруч, роззираючись навсібіч. Невеликі будинки рідного містечка тонуть у зелені, в якій уже де-не-де проглядають жовті й червоні листочки. Незабаром прийде осінь. До школи хлопці, мабуть, підуть уже десь в іншому місці.

Вони спускаються по сходинках до яру. Тепер це геть безпечно, бо поліція впіймала Душогуба. Рей бачив того вбивцю – низенького рудуватого чоловічка з лисиною та черевцем. І потай вирішив: поліцейські помилилися, заарештували не ту людину. А справжній Душогуб, високий і блідий, худорлявий і зеленоокий – на волі. Він може бути зараз де завгодно, навіть он за тим кущем, який чомусь хитає гіллям!..

Хлопчик хоче злякатися, але нічого в нього не виходить. Насправді ж ніякого Душогуба тут нема. І його, Рея, скоро не буде теж.

– Ходімо до Полковника, – пропонує він братові. – Хочеться послухати його наостанок.

– Хіба ти не знаєш? – дивується Лео. – Полковник помер два дні тому. Він був дуже старий і хворий. Я думав, тобі сказали.

Рей зупиняється й мовчки хитає головою.

Смерть. Із нею неможливо порозумітися. Рей збагнув це, коли помер дідусь, а потім, того ж року, – маленька сестричка Елізабет. А раніше, ще до народження Рея, помер Сем, брат-близнюк Лео. І ось тепер немає старого Полковника, і з його смертю остаточно закінчилася громадянська війна в Америці й зникли бізони з прерій. Це назавжди. І з цим нічого не вдієш. Люди вмирають, і колись він, Рей, теж...

Але ж мусить бути щось таке, що мало б її перемогти!

Рей і Лео вибираються по сходах з яру. Тут починається центр міста: кіно й крамниці, клуб для дорослих і зачинена до вересня школа. А ось і павільйон із гральними автоматами.

– Зайдемо? – пропонує брат. Рей киває.

Та раптом із павільйону вискакує господар, він такий п'янючий, що ледве тримається на ногах. У руках він тримає щось велике й нерухоме, схоже на людину. «Чаклунку!» – здогадується Рей. Хитаючись і лаючись уголос, господар проминає хлопців, дістається яру й кидає її вниз, на купу сміття, а тоді йде собі.

– Мабуть, вона теж померла, – шепоче Рей.

– Хіба вона колись була живою? – каже Лео. – Це ж просто автомат. Мабуть, зовсім зіпсувалася, то він

і викинув. Пам'ятаєш, Чаклунка дала тобі порожню карту? В неї ще тоді скінчилося чорнило.

Чаклунка лежить на дні яру, нерухома, мертва. А він так хотів визволити її від злого чарівника-господаря! Не встиг...

– Треба витягти її звідти, – пропонує Лео. – Вона ж тепер нічия. Принесемо додому, може, тато зуміє її полагодити.

– Може, – стиха погоджується Рей.

Він зовсім не певен у цьому.

ФОКУСНИК

Майже все готове до від'їзду. Речі запаковані й чекають відправлення на південь, у далекий штат Аризона. Бабуся роздає сусідкам запашні прянощі зі своєї магічної кухні, а на прощання дарує кожній золотавого слоїка з кульбабовим вином – смаком літа, яке відходить назавжди. Рей засовує до своєї валізки нове число «Дивовижних історій», він читатиме його дорогою. Та навіть це не здатне примирити хлопчика з неминучим від'їздом.

Під ганком на галявині з посохлою травою сидить у старому фотелі нерухома Чаклунка. Вона, звісно, залишається тут. Збираючи речі, Рей знайшов ту карту, яку вона дала йому востаннє, і потримав над вогнем. На карті проступили заплутані, незрозумілі, магічні літери.

Щоправда, Лео каже, ніби то водяні знаки – як на грошах або цінних паперах.

Усидіти на місці неможливо. Рей вирішує поблукати містом. Уже наближається осінь, дерева стоять наполовину жовті, а кущі в яру геть червоні й жовтогарячі. Хлопчик спускається по сходинках, на яких де-не-де лежить візерунчасте листя, а тоді підіймається нагору на протилежному боці.

І раптом бачить на стіні величезну кольорову афішу:

ЦИРК!!!

**ГІМНАСТИ, КЛОУНИ, ЖОНґЛЕРИ, ВЕРШНИКИ,
ДРЕСИРУВАЛЬНИКИ,**

а також

ЗНАМЕНИТИЙ ФОКУСНИК-МАГ

МІСТЕР ЕЛЕКТРИКО!

ПРИХОДЬТЕ!

ЛИШЕ ОДИН ДЕНЬ!!!

Рея наздоганяє захеканий Лео:

– Чого ти втік сам, не зачекав на мене? – і раптом теж бачить афішу. – Еге, це ж треба! Підемо?

– Ми ж їдемо, – нагадує Рей.

– Ми їдемо завтра. А цирк сьогодні, і лише один день, бачиш? Завтра він теж поїде, тільки, мабуть, в інший бік. Підемо!

– Підемо, – погоджується Рей.

...Увечері біля величезного барвистого намету, встановленого на головній площі Вокіґана, збирається майже все містечко. Хлопці купують квитки й сідають на довгій дерев'яній лаві всередині намету. Спалахують кольорові прожектори, дріботять барабани. Вистава розпочинається!

Перед захопленими глядачами злітає у повітря маленька стрімка гімнастка і аж під дахом крутить божевільні сальто. Потім на арену вибігають троє жонглерів, кидаючи догори та один одному зо два десятки різнобарвних м'ячиків, дванадцять сріблястих обручів, три порцелянові вази, а наостанок сім запалених смолоскипів. Тоді виїжджають вершники-ковбої на чорних конях, і з ними дівчина-вершниця на білому. Знову з'являється гімнастка, тепер вона працює на двох тонких жердинах, перевертається вниз головою, вигинається, торкаючись п'ятами плечей. Маленькі білі собачки бігають по колу, перестрибують одна через одну, а потім катаються верхи на одному з чорних коней.

І ось нарешті з'являється він – фокусник-маг містер Електрико. Він дуже високий, з густими бровами, у чорному трико та в сріблястому плащі, з якого сиплються сині іскринки. У руці фокусник тримає чарівну паличку з електричним вогником на кінці. Ось він змахує нею – і навколо нього просто з підлоги починають рости квіти. Зірвавши одну квітку, маг кидає її в залу, просто

в руки дівчині з першого ряду, яка захоплено сміється. Тоді містер Електрико накриває квітучу галявинку прозорою хустинкою, а коли знімає її, у квітах сидить живий кролик!

Рей несамовито аплодує. Звичайно, він чув колись, що циркові фокуси – це спритність умілих рук, але зараз хлопчик упевнений: це справжня магія! Ніколи в житті Рей не бачив її так зблизька. Браво, містере Електрико!

Після вистави Рей непомітно відходить від Лео в натовпі глядачів і оминає намет з іншого боку. Вже зовсім стемніло. Задня стінка намету ворухиться, із-за неї лунає собачий гавкіт, кінське іржання та ще якісь дивні звуки. «Завтра все одно їхати звідси, – думає Рей, – то

якби разом із цирком!» Він міг би годувати тварин або прибирати арену після вистави. І, можливо, зазнайомився б із самим містером Електрико!

– Привіт, – каже незнайомий голос. – Давно не бачилися.

Рей підводить голову. Перед ним високий чоловік у звичайному костюмі, немолодий, із втомленими очима.

– Не впізнав?

І раптом Рей здогадується: це ж містер Електрико! Тільки без сріблястого плаща і чарівної палички, без гриму й чорних брів, і навіть голос у нього зовсім не такий, як на арені. Проте це точно він! Але чому фокусник так дивно каже: «Давно не бачилися»? Хіба вони могли десь бачитися раніше?

– Як тебе тепер звуть? – питає маг.

– Рей Бредбері, – відповідає хлопчик, дивуючись: чому «тепер»?

– Сідай, Рею, – каже містер Електрико, показуючи на повалене дерево, і сам сідає поруч. – Поговоримо, згадаємо. Хоча ти, здається, все забув.

– Що саме забув? – нарешті, не витримує Рей. – Чому ви говорите так, ніби ми з вами були знайомі?

Фокусник усміхається:

– Ми навіть були друзями. Тебе звали Жан, ти жив у Франції, я гостював у тебе на винограднику, а тоді ми разом поїхали завойовувати Париж. Хороші були

часи! Хіба я міг уявити, що колись оживлятиму кроликів в американській глибинці?.. Та годі, я про інше... А потім ти загинув у горах, в Арденнах. Проте я знав, що ми обов'язково побачимося знову.

Рей слухає, широко розплющивши очі. У дедалі густішій темряві обличчя фокусника майже не видно. Та Рей відчуває: те, що він зараз чує, чи не найважливіші слова в усьому його житті.

Тільки не відволікатися, впіймати те найголовніше, що заховано поміж словами!

– Може, тобі здається, ніби це неможливо? – питає містер Електрико. – Побачитися знову після смерті?

– Можливо, – шепоче Рей. – Звичайно, можливо.

Адже смерті нема. Смерті нема взагалі, є тільки життя, безмежно різноманітне й дивовижне. У цьому житті можливе все: будь-яке диво, магія, фантастика. Треба тільки озиратися навколо, спостерігати – і бачити. А потім складати власні «Дивовижні історії».

...Містер Електрико пішов. Засинає у темряві Вокіган. Завтра Рей поїде назустріч новому життю. Та зелене містечко дитинства назавжди залишиться з ним. Живе і сонячне, наче слоїк із золотавим кульбабовим вином.

Історія людини в історії людства

Він прагнув не передбачити майбутнє, а попередити його. З дитинства Рей Бредбері вважав себе правнуком відьми. Тому в його оповіданнях нечиста сила добра, а потойбічні істоти виявляються людяніші, ніж їхні переслідувачі. Він завжди вирізнявся вигадками, почуттям гумору й унікальною пам'яттю.

Рей Бредбері закінчив лише середню школу, однак це не завадило йому стати одним із найбільших інтелектуалістів свого часу. Про свої «університети» Рей написав статтю з вельми показовою назвою «Як замість коледжу я закінчив бібліотеку, або Думки підлітка, який відвідав Місяць 1932-го року». Найвідоміші книги американського фантаста – «Марсіанські хроніки», «451° за Фаренгейтом» та інші – перекладені багатьма мовами світу й не раз екранізовані.

ХЛОПЧИК І МОРЕ

СТАРОВИННА МОНЕТА

Улітку Ованесове кучеряве волосся завжди мокре чи принаймні вологе. Як і в усіх дітей, які народилися й живуть тут, у маленькому містечку Феодосії в Криму, на березі моря. Ось і зараз, напірнавшись і наплававшись досхочу, хлопці вилізли на берег і полягали грітися на гарячому золотому піску.

Ованес лежить на животі, спершись на лікті, й дивиться на море. Так він може дивитися скільки завгодно. Звідси видно всю феодосійську затоку, напівкруглу й довгасту, як стулка морської мушлі – мідії. Онде праворуч, удалині – напівзруйнована Генуезька фортеця: висока квадратова вежа і залишки муру, що ними полюбляють лазити хлопчаки, і Ованес теж. Цю фортецю побудували колись давно купці з далекого італійського міста Генуї, які припливали сюди з товаром.

Батько розповідав, що колись до Феодосії сходилися кораблі з усіх усюд. Отой мис біля фортеці тому й називається Карантином, що прибулі судна залишалися там на кілька днів, щоби не занести до міста якоїсь зарази. Нині ж величні вітрильники якщо і з'являються на обрії, все одно завжди пропливають мимо. Та й що їм робити у малесенькій Феодосії – містечку, де купчаться невеличкі будиночки, а на вузеньких вуличках росте очерет?

Але у Феодосії є найголовніше – море. Ованес дивиться вдалину, примруживши очі. Море смугасте: біля горизонту темно-синє, ближче стає блакитним, тоді бузковим, а поблизу берега – майже зелене. І золотий пісок навколо. Якби Ованес мав фарби, він би це намалював – вони ж такі неймовірні, ці морські кольори!

Проте фарби – то лише мрія. А з того, чим справді можна малювати, найкраще – вугілля, яке залишається на денці самовара. Шматочки крихкого червонястого каменю, що валяються подекуди у фортеці, теж годяться, та вугілля ліпше. Стіни будинків у Феодосії побілені вапном, і на цих величезних білих поверхнях можна малювати цілі картини! Щоправда, мешканці будинків зазвичай чомусь незадоволені, тож треба вибирати час, коли хазяїв немає вдома. І бажано, щоб не було й сусідів навпроти.

– Диви, краб!

Хлопці схоплюються з піску. Великий, як долоня, краб тікає по мокрому піску вздовж води. Він біжить смішно, боком, але дуже швидко. Ованес хоче схопити його, та в руці залишається тільки пісок. І, здається, ще щось.

Хлопчик розтискає пальці. На долоні лежить монета. Не така, як ті дрібні гроші, що їх іноді рахує, зітхаючи, батько, а зовсім інакша. Велика, зеленувата, з незрозумілими знаками і затертим зображенням якогось чоловіка.

– Що це в тебе? Дай сюди!

Енвер – найстарший і найсильніший хлопець у їхньому товаристві, з ним краще не сперечатися. Проте

Ованес має підозру, що навряд чи побачить ще раз свою монету, коли віддасть її Енверові. Складає долоні човником:

– Дивися так.

– Ще чого?

Енвер стукає по руці, й монета падає на пісок. Ованес кидається в бійку, хоча взагалі-то битися

він не любить, він любить дивитися на море й малювати. Решта хлопчиків на крок відступають: коли двоє б'ються, третій не заважай. Чесний двобій, звичайно, справа не остання – але ж Енвер вищий за Ованеса на цілу голову! Та найбільше Ованес боїться, що дивна монета загубиться, затопчеться в піску...

Коли він зводиться на ноги, обтрушуючи пісок, то бачить, як усі хлопчики скупчилися довкола Енвера, котрий підкидає монету на долоні. Ованес усміхається: не загубилася. А потім рішуче підходить до товариства.

– Віддай. Це я знайшов!

Енвер сміється:

– А ти мені що даси?

– Я тобі що-небудь намалюю, – пропонує Ованес. –
Що захочеш.

– І солдатів?

Узагалі, Енвер не злий. І він теж, разом з рештою Ованесових товаришів, полюбляє дивитись, як на звичайній білій стіні звичайнісінького будинку виникає цілий світ із кораблями, дивовижними вежами й людьми.

– Домовилися, солдатів.

РОДИНА ГАЙВАЗЯНІВ

Коли Ованес повертається до хати, батька вдома нема. Останнім часом батька часто немає вдома, бо його торговельні справи йдуть погано, весь час доводиться кудись їздити, з кимось про щось домовлятися. Тому він лише сумно зітхнув, коли син одного разу попросив його купити папір і фарби. Більше Ованес про таке не просить, адже родині й без того важко, хіба він не розуміє?

У місті батька знають як Костянтина Гайвазовського, а маму називають Аграфеною. Та вдома у них зовсім інші імена: Геворг і Репсиме. А листи до родичів батько підписує справжнім прізвищем – Гайвазян. Батьки приїхали до Феодосії з далекої Бесарабії, це було ще до народження Ованеса. А ще раніше батько жив у Галичині,

там він і переробив своє вірменське прізвище на польський штиб.

Мама сидить біля вікна й вишиває. Вишивки пані Гайвазовської відомі всій Феодосії. Мама завжди має замовлення, і невеликі гроші, які вона заробляє, стають у нагоді, коли в батька зривається чергова торговельна угода. Дві Ованесові сестри теж учаться вишивати. Ось вони сидять обабіч матері й старанно повторюють складний візерунок. Ованес дивиться на них здалеку і скося, адже вишивання – жіноча справа, а він же хлопчик, чоловік! На катушки намотані нитки найрізноманітніших кольорів. Ех, якби ж він мав такі самі фарби...

Старший брат Габріел присів поруч, але не дивиться ні на матір, ні на її вишивання. Ованеса він, здається, теж не помітив – тож можна тихенько підійти ззаду і налякати його. Втім, краще не треба, сваритиметься. Габріел, здається, зауважує самі лише книжки, він годен читати з ранку до вечора. Батько пишається старшим сином, він каже, що з Габріела буде великий учений. Ованес теж так уважає, він дуже любить брата, поважає і навіть трохи боїться. Та все одно не розуміє, як можна весь день дивитися в книжку – і зовсім не бачити моря.

Ованес постояв трохи біля брата. Дуже кортіло показати йому монету – а раптом Габріел щось читав про такі у своїх книжках? Та брат серйозний і захоплений, мабуть, не варто його відволікати. І тут раптом стукає

хвіртка, мама і сестри водночас відриваються від вишивання, а Габріел – від книжки. Батько!

Ґеворґ Гайвазян заходить до хати. Сьогодні в нього широка усмішка і стрімка, впевнена хода, отже, батькові нині пощастило у справах. Усміхається, підводячись чоловікові назустріч, красуня Репсиме. Сестри сидять тихенько, як і належить вірменським дівчатам, Габріел теж стриманий, він завжди такий, – зате Ованес біжить до дверей і кидається татові на шию. Ґеворґ, сміючись, куйовдить вологе синове волосся. І неголосно каже:

– Я вам щось приніс.

– Дай! – кричить Ованес на всю хату, і мама дивиться на нього з докором. А батько виходить на терасу, оповиту диким виноградом, і кличе до себе хлопців.

БАТЬКІВ ПОДАРУНОК

– Дивіться, – каже він, коли Ованес і Габріел повсідалися обабіч нього.

У батькових засмаглих руках кілька аркушів теплого, піщаного кольору. Тонкими чорними лініями на них намальовані кораблі, що стріляють з гармат по маленьких човнах; солдати у дивній формі, які б'ються з красивими й сильними вояками в простих сорочках з відкритими комірами. Ось одного чоловіка вбито, а маленький кучерявий хлопчик, мабуть, його син, підіймає із землі

батькову рушницю. Ованес дивиться захоплено. Як чітко, як точно й красиво все це намальоване! У нього поки що виходить набагато гірше.

– Хто це? – питає він у батька.

– Це греки, повстанці. Їхня країна там, – він показує рукою у бік моря. – Та її захопили чужинці, турки. І греки розпочали боротьбу за визволення своєї держави.

– Під проводом князя Александра Іпсіланті, – додає Габріел, який читав про все на світі.

– Правильно, – каже батько. – У греків немає такої армії й озброєння, як у турків, тому їм дуже важко, багато їх гине у боротьбі. Але ж вони захищають свою батьківщину, а в бою це важить більше, ніж рушниці й навіть гармати.

– Мій приятель Нікас – грек, – каже Ованес. – А господар кав'ярні на узбережжі – турок. Він носить таку саму шапку з хвостиком, – тицяє пальцем у солдата на малюнку.

– Феску, – підказує Габріел.

Батько усміхається:

– Зважте, хлопці, ми живемо у Феодосії. А тут мешкають поряд люди різних націй: турки і греки, німці й італійці, українці й росіяни, татари і євреї, та й ми, вірмени. І всі ми живемо мирно і дружно, без жодних воєн і бійок. Таке воно, наше місто.

Ованесові соромно згадувати про вранішню бійку з Енвером. Утім, вони ж усе одно друзі. Треба намалювати

для нього саме оцих турецьких солдатів. І мужніх греків, які визволяють свою країну. Він згадує про монету і, видобувши її з кишені, показує батькові.

– Це ж треба, – батько роздивляється монету, тримаючи її двома пальцями. – Справжня генуезька монета. Виявляється, море досі їх береже.

– Це загубили ті купці, які побудували фортецю? – питає Ованес.

– Так, вони. За тих часів, – я вам, здається, розповідав, – у нашому місті був найбільший базар в усьому Криму. Феодосія називалася тоді інакше... хто пам'ятає, як саме?

– Кафа! – вигукують разом Ованес і Габріел.

– Правильно. Кафа була дуже багатим містом. Тут можна було купити все, що завгодно: тканини і прянощі, килими й хутро, дивовижних тварин і навіть людей, рабів.

– Хіба можна продавати людей?

– Звичайно, не можна. Але це було дуже давно. З часом люди стають розумнішими. Принаймні хочеться сподіватися на це.

– А чому ж тепер Феодосія така маленька і бідна? – питає Ованес.

Батько зітхає:

– Одного разу чужоземні купці привезли до Кафи страшну хворобу – чуму. Їхній корабель не простояв,

скільки треба, на Карантині, і зараза проникла до міста. Від чуми померло дуже багато людей, і з того часу сюди перестали приходити кораблі, базар закрився, Феодосія збідніла.

– І вона більше ніколи-ніколи не буде відомою і гарною?

– Не знаю, – відповідає батько, – не знаю.

Деякий час вони сидять мовчки. Тоді батько підіймає голову й весело дивиться на синів:

– Геть забув. Я ж вам подарунки привіз!

Він видобуває з торби велику книжку, на її шкіряній палітурці витиснені золотом візерунчасті вірменські літери.

– Це тобі, Габріеле.

– А мені? – аж підстрибує Ованес.

– А це – тобі.

Батько простягає йому кілька аркушів справжнього паперу, цупкого і ніби засмаглого на колір, як на малюнках про грецьких повстанців. А ще – невеличку коробочку, в якій Ованес знаходить тонкі грифелі для малювання – чорний, коричневий і цегляний. Оце подарунок! Ніколи ще Ованес не володів таким скарбом. Кращими могли би бути лише фарби, та про них годі й мріяти.

– Дякую, – чемно каже Габріел, і Ованес теж спохплюється:

– Дякую, тату.

ДИВНИЙ НІМЕЦЬ

Поклавши на коліна дощечку, а зверху – аркуш, Ованес малює Генуезьку фортецю. Але не таку напівзруйновану, якою вона є зараз, а ще нову, високу й величну. До фортеці причалює корабель під трикутними вітрилами. Шкода, що чорним і коричневим не намалюєш як слід моря...

На малюнок падає чиясь тінь, і хлопчик піднімає голову.

– Гарно в тебе виходить.

Поруч із ним на березі стоїть чоловік. Високий, худорлявий, чисто поголений, в окулярах. Ованес бачив

цього чоловіка раніше, він приходив у справах до батька. Здається, він німець, якась дуже поважна особа.

– Я ще не закінчив, – каже Ованес.

– Гаразд, я зачекаю.

Навіщо йому чекати? – не розуміє хлопчик. Та на аркуші паперу торговельний корабель якраз підходить до фортеці, здіймаючи хвилі, і ці хвилі треба намалювати якнайкраще. Ованес дуже старається, забуваючи про все інше, і про цього чоловіка також.

Нарешті малюнок готовий. Ованес роздивляється його, відхилившись назад. Корабель вийшов добре, а фортеця не дуже. Щось із нею не те – і хлопчик ніяк не може збагнути, що саме.

– Тепер можна подивитися?

Це ж треба! Виявляється, той чоловік досі нікуди не пішов, так і стояв поруч, очікуючи, поки Ованес закінчить малювати. Дивак, та й годі!

– Звичайно, можна, – каже Ованес, простягаючи малюнок.

Німець бере аркуш і пильно розглядає його, тримаючи у витягненій руці й примруживши одне око. Потім повертає Ованесові й, присівши поряд, бере з коробки коричневий грифель.

– Поглянь, – каже він, підмальовуючи стіну фортеці, – тут треба зробити ось так, щоб оці дві лінії, коли їх продовжити, зійшлися на обрії. Бачиш? Це називається

«перспектива». Малюючи архітектурні споруди, тобто будинки, палаци чи фортеці, мусиш пам'ятати про неї. Хочеш, я тебе навчу? Я архітектор, моє прізвище Кох.

– Дякую. Мене звать Іван, – відповідає хлопчик. Батько вчив, що стороннім людям треба називатися саме так.

– Я знаю. Ти молодший син Костянтина Гайвазовського. Любиш малювати?

Ованес мовчки киває. Архітектор Кох хитро посміхається:

– Це часом не ти малюєш на стінах будинків? Пів-Феодосії скаржиться, що хтось псує їхнє житло.

Ото вже ні, зізнаватися Ованес не буде! Хтозна, що на думці у цього пана Коха? А раптом він поскаржиться в поліцію, і батькові доведеться платити штраф? Треба швидше зібрати грифелі й папір і тікати звідси.

– Уже йдеш? – питається пан Кох. – Стривай, чи ти не залишиш мені цього малюнка? Хочу його декому показати.

– Беріть, – каже Ованес.

Адже він не жадібний. І має ще кілька чистих аркушів, подарованих батьком.

МАЛЮНОК НА СТІНІ

– Можна, – шепоче Енвер. – Нікого нема.

Увечері хлопці, як і домовлялися, зібрались біля Енверового будинку, на стіні якого Ованес обіцяв намалювати

солдатів. Енверові батьки пішли в гості, тож треба тільки пильнувати, щоби юного художника не заскочив хтось із випадкових перехожих. Уже зовсім темно, але ось над морем піднімається величезний місяць, від нього на хвили падає срібляста доріжка. У місячному сяйві стіна біліє, мов аркуш паперу. Ованес починає малювати.

Стіна величезна, отже, на ній багато чого вміститься. І фортеця, і кораблі, і турецькі солдати, і озброєні грецькі повстанці. Ованес малює, а друзі спостерігають.

– Ого!

– Це ж треба, солдат – як справжній!

– Диви, а хлопчик теж із рушницею!

– Підмалюй оту щоглу на вітрильнику!

– Не заважай, Ованес сам знає, що малювати!

Ніхто із захоплених хлопчаків уже не дивиться на дорогу. Вони завважують двох незнайомців аж тоді,

коли ті підійшли зовсім близько й зупинилися, теж роздивляючись, як працює Ованес.

– Тікаймо! – кричить Енвер.

Хлопці кидаються хто куди. І аж тоді Ованес озирється й розуміє, що тікати вже пізно. Просто на нього дивиться усміхнений пан Кох. Поряд із ним огрядний пан у дуже дорогому костюмі, із золотим ланцюжком, що визирає з кишені. Цього чоловіка хлопчик теж упізнає. Колись на великому міському святі батько, вказуючи на нього, проказав: «Дивися, це сам пан Казначеев, феодосійський градоначальник, тобто міський голова».

«Оце вскочив у халепу, – думає переляканий Ованес. – Зараз цей градоначальник накаже мене заарештувати й кинути до в'язниці, щоб не псував більше будинків у місті. Може, пан Кох заступиться за мене? Та навряд, он як він посміхається – радий, що впіймав на гарячому!»

Тим часом пан Казначеев відступає на крок, аби краще роздивитися малюнок. Ованес зіщулюється і теж трохи відходить від стіни. «А може, все-таки спробувати втекти? Та ні, пан Кох мене знає, прийде з поліцією просто додому».

– Чия це дитина так гарно малює, пане Коху?

Це проказав градоначальник. Захоплено, без найменшого невдоволення. Ованес не вірить власним вухам.

– Це син вірменського торговця Костянтина Гайвазовського, – відповідає Кох. – Я знаю його батька, він

дуже освічена людина. А в хлопчика величезний хист до малювання. Саме його малюнок я показував вам сьогодні, Олександрє Івановичу.

– Пам'ятаю, пам'ятаю, – каже градоначальник. – На диво здібна дитина. Як тебе звуть?

– Іван, – ледь чутно відповідає Ованес.

– Слухай мене уважно, Іване. У мене син твого віку, Сашко. Восени він вступає до сімферопольської гімназії, і буде дуже добре, щоб ти поїхав туди разом із ним. Тобі треба здобути освіту, і згодом ти зможеш стати справжнім художником. До речі, а чому ти малюєш вугіллям на стінах? Фарби у тебе є?

Ованес настільки розгублений, що вже не може відповісти. Лише мовчки хитає головою.

МІСТА, ДЕ НЕМАЄ МОРЯ

Тепер Ованес – найщасливіший хлопчик у всій Федосії, якщо не на всьому узбережжі! Бо він має фарби. Довгасту скриньку, в якій лежать рядочком різнокольорові, як нитки у маминому вишиванні, тюбики. А ще має два пензлі, менший і більший, та напівкруглу лаковану дощечку – палітру. Батько обіцяв купити полотна, і тоді Ованес нарешті зможе малювати як слід. Малювати море! Бо ніщо на світі не варте таких чудових фарб, окрім моря.

Фарби Ованесові подарував Олександр Іванович Казначеев, феодосійський градоначальник, а з його сином Сашком Ованес уже встиг потоваришувати. Восени вони разом поїдуть вчитися до міста з дивною назвою Сімферополь.

– Сімферополь – це далеко? – питає Ованес у батька, сидячи поруч із ним на терасі їхньої хати.

– Ні, не дуже. Півдня їхати кіньми. Он туди, – батько вказує напрямом, протилежний морю.

Ованес починає хвилюватися:

– А море звідти видно?

– Ні, моря в Сімферополі немає.

– А як же кораблі?!

Батько сміється, і Ованес розуміє, що бовкнув дурницю, мов маленький. Але справді – як це можливо, щоб у місті зовсім не було моря? Хіба існують такі міста? Як у них взагалі жити?..

– Нічого, – батько заспокоює сина. – Сімферополь – хороше місто. А на канікули приїжджатимеш сюди, до Феодосії. Вчитися треба, і тобі дуже пощастило, що пан Казначеев такий добрий до тебе. Він каже, що після сімферопольської гімназії можна буде спробувати відправити тебе до Санкт-Петербургу, в Академію Мистецтв, де навчають справжніх художників.

– А там, у Петербурзі, є море?

– Є. Тільки дуже холодне. Я сам ніколи там не був, а ти, можливо, побачиш на власні очі. Перед тобою

відкривається широкий світ, Ованесе. Згодом ти зрозумієш, що є місця, набагато цікавіші й гарніші за нашу маленьку Феодосію.

– Хіба, тату?

– Якщо будеш добре вчитися, сину, то станеш відомою і багатою людиною, а такі люди самі обирають, де їм жити. Оселишся у столиці й, може, колись напишеш нам листа... Добре, я мушу йти. Сьогодні привезу тобі полотна, я не забув.

Батько відїжджає у справах, а Ованес іде до моря. Сьогодні шторм, хвилі накочуються на берег, розбиваються об каміння діамантовими бризками. Море постійно в русі, постійно змінює колір, не зупиняється ані найменшої миті. Якщо малювати фарбами хвилі, то краще взагалі не озиратися на море, а працювати з пам'яті. Батько привезе полотна, і Ованес одразу спробує. А зараз треба дивитися і якнайкраще запам'ятовувати. Щоб можна було повторити і там, у незрозумілому місті, де моря немає зовсім.

Батько каже щось дивне. Не можна жити в таких містах.

Ованес намагає в кишені щось кругле. Генуезька монета, він геть про неї забув. Кажуть, якщо кинути монету в море, то коли-небудь повернешся до цього місця. Зрозуміло, чому ця монета опинилася в морі: генуезькі купці, напевне, хотіли повернутися до Кафи.

Адже навряд чи вони зустрічали у своїх плаваннях краще й гарніше місто.

Ованес розмахується, і старовинна монета знову летить у синьо-зелені хвилі.

«Я обов'язково повернуся».

Історія людини в історії людства

Він ніколи не копіював природи. Стихія невловима, її неможливо писати з натури. Саме тому він запам'ятовував її, складав сюжет, а потім ставав перед полотном і не відходив від нього, доки не висловиться до останнього штриха. Автор понад шести тисяч картин виробив унікальну живописну техніку, яку не міг наслідувати ніхто. Вважали, що художник має якісь особливі секрети. Насправді ж єдиним секретом Айвазовського була його щира любов до моря, біля якого він виріс і до якого повернувся жити назавжди.

У рідному місті він побудував не лише власний будинок і картинну галерею, а й залізницю, морський порт, археологічний музей, концертний зал, публічну бібліотеку тощо. Картинна галерея Айвазовського зробила Феодосію відомою на весь світ.

Видатний французький письменник
Антуан де Сент-Екзюпері стверджував,
що «всі ми родом з дитинства».

Наші дорослі досягнення ґрунтуються
на дитячих спогадах та мріях. Ті, кому пощастило
вчасно виявити свій талант, щасливі та відомі
всьому світові. Історії геніального дитинства
із серії «Життя видатних дітей» допоможуть
вам і вашій дитині виявити саме той
неповторний талант, що зробить
вас батьками видатної особистості.

*Scan by Tetyanka_*